

IOM
UN MIGRATION

GLOBAL DATA INSTITUTE
**DISPLACEMENT
TRACKING MATRIX**

З МІСЦЯ НА МІСЦЕ: Сприйняття громадами проблеми переміщення та довгострокових рішень в Україні

ТРАВЕНЬ 2024

Думки, висловлені в цій публікації, належать авторам і не обов'язково відображають погляди Міжнародної організації з міграції (МОМ). Використані позначення та викладення матеріалу в публікації не означають висловлення будь-якої думки з боку МОМ щодо правового статусу будь-якої країни, території, міста чи району, або їхніх органів влади, або щодо їхніх меж чи кордонів.

МОМ дотримується принципу, що гуманна та впорядкована міграція приносить користь мігрантам і суспільству. Як міжурядова організація, МОМ співпрацює зі своїми партнерами в міжнародному співтоваристві з метою надання допомоги у вирішенні оперативних проблем міграції, поглиблення розуміння міграційних питань, сприяння соціальному та економічному розвитку через міграцію, а також захисту людської гідності та добробуту мігрантів.

Ця публікація стала можливою завдяки підтримці, наданій урядом Канади, Міністерством закордонних справ, у справах співдружності та розвитку Великої Британії та Урядом Бельгії. Думки, викладені в цій публікації, належать автору і не обов'язково відображають погляди МОМ, Уряду Канади, Міністерства закордонних справ, співдружності та розвитку Великої Британії та Уряду Бельгії.

Видавець: Міжнародна організація з міграції
17 route des Morillons
P.O. Box 17
1211 Geneva 19
Швейцарія
Тел: +41 22 717 9111
Факс: +41 22 798 6150
Електронна пошта: hq@iom.int
Веб-сайт: www.iom.int

Ця публікація видана без офіційного редагування МОМ.

Ця публікація була видана без схвалення Відділу публікацій МОМ (PUB) на предмет дотримання стандартів бренду та стилю МОМ.

Ця публікація видана без схвалення Дослідницького відділу МОМ (RES).

Ця публікація видана без офіційного перекладу, здійсненого Відділом опитування та інтерв'ювання.

Неофіційний переклад оригінальної версії англійською мовою під назвою "З місця на місце: Сприйняття громадами проблеми переміщення та довгострокових рішень в Україні".

Фото на обкладинці: польові працівники МОМ вітають людей з України в Захоні, щоб підтримати їх і надати інформацію. © Міжнародна організація з міграції 2022

Обов'язкове цитування: Див. [варіанти](#).

© **МОМ 2024**

Деякі права захищені. Ця робота доступна на умовах ліцензії [Creative Commons Attribution-Non Commercial-No Derivs 3.0 IGO License \(CC BY-NC-ND 3.0 IGO\)](#).*

Для отримання додаткової інформації, будь ласка, зверніться до розділу "[Авторське право та умови використання](#)".

Ця публікація не повинна використовуватися, публікуватися або розповсюджуватися з метою отримання комерційної вигоди або грошової компенсації, за винятком освітніх цілей, наприклад, для включення в підручники.

Дозволи: Запити на комерційне використання або подальші права та ліцензування слід надсилати на адресу publications@iom.int.

* <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/igo/legalcode>

ПОДЯКИ

Цей звіт підготовлений Кассандрою Маті за підтримки Еви Герарт, Джошуа Філіппо-Холмса та Назара Максимича. БФ «Право на захист» (R2P) зібрав дані та виконав початковий аналіз.

Благодійний фонд «Право на захист» (R2P) — один із лідерів правозахисного руху в Україні. Його місія — захищати людей в умовах конфліктів, катастроф і вимушеного переміщення та сприяти системним змінам, що запобігають подібним ситуаціям. R2P працює в 22 областях України.

Ми висловлюємо подяку всім внутрішньо переміщеним особам (ВПО) та членам приймаючих громад, які щедро поділилися своїми особистими історіями, думками й досвідом. Без їхнього неоціненного внеску це дослідження та аналіз були би неможливими.

Ми вдячні нашим донорам, у тому числі уряду Канади, Міністерству закордонних справ, у справах Співдружності націй та розвитку

Великої Британії та уряду Бельгії, за надання цінної фінансової підтримки для виконання цієї роботи. Однак висловлені думки та інформація, що містяться в цьому звіті, не повинні розглядатися як такі, що відображають позицію цих донорів.

Висловлені в цьому звіті думки належать авторам і не обов'язково відображають погляди Міжнародної організації з міграції (МОМ). Інформація, що міститься в цьому звіті, призначена виключно для загальних інформаційних цілей. Використання позначень та форма подання матеріалу в цьому звіті не має на меті висловити будь-яку думку від імені МОМ щодо правового статусу будь-якої країни, території, міста чи населеного пункту, їхньої влади, кордонів чи адміністративних меж. Усі мапи в цьому звіті призначені лише для ілюстративних цілей. Використані на ній кордони та назви не слід тлумачити як підтвердження чи визнання будь-яких позицій із боку Міжнародної організації з міграції.

РЕЗЮМЕ

Війна в Україні призвела до масштабного переміщення населення: приблизно 3,7 мільйона внутрішньо переміщених осіб (ВПО) були вимушені покинути свої домівки, землю та близьких через лихо, що їх спіткало.¹ В умовах кризи більшість людей висловлюють бажання повернутися додому, що підкреслює нагальну потребу у розробленні підходу до відновлення та переходу, щоб подолати розрив між гуманітарною діяльністю та розвитком, вирішити нагальні проблеми громад, на які вплинуло переміщення, і закласти основу для їхнього колективного майбутнього.² Визнаючи цю потребу та враховуючи глобальний досвід врегулювання проблеми внутрішнього переміщення, уряд України, Організація Об'єднаних Націй та партнери впроваджують комплексні заходи

Методологія

У цьому дослідницькому проєкті було застосовано партисипативний підхід до розуміння сприйняття проблеми переміщення та довгострокових рішень серед громад, на які вплинуло переміщення населення в Україні. У ході цього дослідження були проведені обговорення у фокус-групах та інтерв'ю з ключовими інформантами у п'яти місцевостях. Це дало змогу поспілкуватися зі внутрішньо переміщеними особами (ВПО) та членами приймаючих громад і зафіксувати їхні різноманітні погляди

Визначення терміна «переміщення»: що це означає?

Вивчення мови в контексті переміщення показує, що мова відіграє ключову роль у формуванні сприйняття, ідентичності та у взаємодії між ВПО та приймаючими громадами. Аналіз показує, що різні групи по-різному трактують такі ключові поняття, як «ВПО» і «біженець», і їхнє розуміння часто не збігається із загальноприйнятими або юридичними означеннями. Означення цих понять зазвичай ґрунтуються на таких факторах, як тривалість перебування переміщених осіб поза звичним місцем проживання, емоційний стан і рівень отримуваної допомоги, що загалом вказує на відсутність чіткості в термінології, використовуваної зацікавленими сторонами. Деякі ВПО самоідентифікуються як такі і приймають ярлики, щоб підтвердити свій пережитий досвід, та використовують їх для прагматичних цілей, щоб мати доступ до послуг і допомоги. Інші, навпаки, не бажають мати таких ярликів

Вирішення проблеми переміщення: який шлях обрати?

Вивчення того, як ВПО та члени приймаючих громад уявляють собі остаточне вирішення проблеми переміщення і яким рішенням вони надають перевагу, дає цінну інформацію про їхнє сприйняття відновлення почуття приналежності. Незалежно від вибраного шляху — повернення, інтеграція чи переселення — усі одностайно наголошують на важливості фізичної безпеки, що підкреслено колективним прагненням до припинення війни, яке розуміють як здобуття перемоги, як основоположного елемента для будь-якого рішення.

Якщо говорити про відмінності у сприйнятті ситуації різними поколіннями, ВПО старшого віку часто висловлюють сильне бажання повернутися до рідної домівки. Водночас молодші люди підходять до пошуку довгострокових рішень прагматично, враховуючи такі фактори, як перспективи отримання засобів до існування та добробут сім'ї. Хоча багато ВПО мають намір повернутися додому, вони визнають, що реалізація цього прагнення пов'язана з певними труднощами. Ті, хто розглядає можливість інтеграції у приймаючій громаді, керуються як відсутністю альтернативних варіантів, так і почуттям задоволеності або приналежності до регіону, куди вони перемістилися. Хоча приймаючі громади переважно вважають

з відновлення та переходу на основі підходів, що ґрунтуються на даних, та методів взаємодії, щоб внутрішньо переміщені особи (ВПО) та громади, що їх приймають, мали засоби для винайдення раціональних довгострокових рішень проблеми внутрішнього переміщення. Цей звіт сприяє зазначеним ініціативам, оскільки в ньому досліджено сприйняття громадами проблем переміщення та довгострокових рішень, запропоновано цінну інформацію для раціонального розроблення «Спільної аналітичної платформи» в Україні для вимірювання прогресу в пошуку шляхів вирішення проблем переміщення, а також рекомендації щодо розроблення політик і програм у майбутньому.

та пережитий досвід. Дослідження було зосереджене на чотирьох ключових компонентах: вивчення ключової термінології, пов'язаної з переміщенням; розуміння прагнень щодо припинення існування явища переміщення населення; визначення конкретних кроків, які можуть допомогти розробити відповідні рішення; сприйняття ролей та обов'язків, пов'язаних зі створенням сприятливих умов для напрацювання потрібних рішень. Такий підхід забезпечив ретельне вивчення ключових питань, а основні висновки підсумовані нижче.

або активно заперечують їх. Соціальна динаміка та сприйняття суттєво впливають на ярлики, які інші використовують для опису ВПО, а напруженість і дискримінація на тлі культурних і мовних відмінностей та доступ до допомоги стають ключовими факторами, що негативно впливають на соціальну згуртованість та можливість інтеграції. Вік відіграє значну роль у формуванні реакції ВПО на ярлики, причому старші люди часто демонструють більш виражену емоційну реакцію порівняно з молодшими представниками їхньої групи. Ці нюанси підкреслюють, що термінологія має важливе значення як для розуміння проблеми переміщення, так і для дієвого реагування для її вирішення, у тому числі для точного збору даних та дієвого залучення і підтримки переміщеного населення на шляху до вирішення проблеми.

оптимальним рішенням повернення ВПО до свого звичного місця проживання, вони також визнають інтеграцію раціональним рішенням для ВПО, щоб остаточне вирішити проблему переміщення. Однак ставлення до інтеграції в різних громадах різне: на заході часто очікують, що ВПО пристосуються до місцевих норм, зокрема, що вони повністю перейдуть на українську мову. Переселення, в межах України або за кордон, залишається непопулярним рішенням, яке, як правило, зумовлене безпосередніми загрозами безпеці або зменшенням допомоги.

Досягнення стабільності стає головним пріоритетом для ВПО, які розглядають різні варіанти. Причому важливість наявності житла і стабільних засобів до існування тісно пов'язана зі сприйняттям стабільності, є взаємозалежною з ним і визнана всіма. Доступ до програм соціального житла та альтернативних механізмів фінансування є потенційними способами забезпечення житлом переміщеного населення, що, зрештою, допоможе вирішити проблему. Підтримка ВПО вимагає гнучкості, щоб дати людям змогу вільно обирати та адаптувати свої рішення, не жертвуючи при цьому прогресом або можливостями в умовах мінливих факторів та обставин.

^{1,2} Україна — Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні, раунд 15 Опитування загального населення (листопад–грудень 2023 року) | Матриця відстеження переміщень (iom.int)

Подальші кроки: куди прямувати далі?

ВПО намагаються визначити свої конкретні наступні кроки на тлі труднощів, пов'язаних із адаптацією до нового середовища, нових культурних норм і бюрократичних процедур, які ускладнюються постійними безпековими проблемами, особливо в регіонах, що зазнали найбільшого впливу конфлікту. Одні стверджують, що припинення війни є необхідною передумовою для всебічного планування, інші підтримують проактивні індивідуальні підходи, зосереджені на прийнятті, адаптації та гнучкості. Погляди різних поколінь на подальші кроки відрізняються. Так, старші ВПО пропонують зосередити зусилля на відновленні в місцях свого походження з акцентом на розвитку, тоді як молодшим як правило, імпонує ідея поступового індивідуального прогресу в досягненні особистої стабільності. Однак можна виділити і спільні ризи різних поколінь, зокрема пріоритетність безпеки, прагнення вирішити житлову проблему, забезпечити собі стабільні засоби до існування та відбудувати громади. Безпека, яка може бути досягнута тільки після закінчення війни, залишається найвищим

Керування рішеннями: які ролі, чия відповідальність?

Прогрес на шляху до досягнення довгострокових рішень передбачає залучення багатьох учасників. Вивчення сприйняття ВПО та приймаючих громад того, хто, на їхню думку, несе відповідальність за створення сприятливих умов, та їхньої ролі у сприянні прогресу є необхідною передумовою для ефективного залучення та співпраці у виробленні рішень.

ВПО та приймаючі громади визнають, що український уряд є основним носієм відповідальності за сприяння вирішенню проблеми внутрішнього переміщення, але водночас розуміють і обмеження, що перед ним постають, зокрема фінансові. Обидві групи мають обмежене розуміння ролей конкретних державних органів. Як правило, вони покладають на національний уряд завдання з відбудови та відновлення, тоді як місцеві органи влади вони вважають відповідальними за управління соціальним та субсидованим житлом, нагляд за відбудовою та забезпечення заходів безпеки на місцевому рівні. Однак роль і очікування від міжнародних суб'єктів залишаються незрозумілими, особливо в тих сферах, де зовнішня допомога є обмеженою. Сприйняття ВПО своєї ролі в процесі переміщення суттєво варіює. Деякі відчувають

Висновки та рекомендації

Аналіз думок як ВПО, так і приймаючих громад дає цінне розуміння їхнього досвіду, пов'язаного з переміщенням, прагнень і пріоритетів у пошуку сталих рішень. Сьогодні, коли дискусії щодо довгострокових рішень в Україні стають дедалі активнішими, зацікавлені сторони, в тому числі уряд як основний носій відповідальності, повинні ефективно залучати до цього процесу громади. Це передбачає надання громадам, що постраждали в результаті переміщення населення, можливості брати участь у розробленні заходів реагування, які задовольняють нагальні потреби і водночас закладають підґрунтя для довгострокових рішень. Активна участь, а не пасивне консультування, має критично важливе значення в цьому процесі. Підтримка ВПО та громад, які їх приймають, у подоланні труднощів, пов'язаних із переміщенням населення, а також надання їм можливостей для забезпечення безпеки, безпечного житла та стабільних економічних перспектив є життєво важливими для їхнього теперішнього та майбутнього добробуту. Це резюме рекомендацій є настановою для зацікавлених сторін, які прагнуть винайти довгострокові рішення та підтримувати громади на шляху до сталого майбутнього.

1. Зацікавлені сторони повинні досягти консенсусу щодо термінології та використовувати інклюзивні методи збору даних, щоб виявляти повагу до різноманітного досвіду різних громад, які зазнали впливу переміщення населення, і забезпечити точну категоризацію, захищаючи при цьому людську гідність. Спільні та партисипативні ініціативи зі збору даних повинні мати визначену пріоритетність,

пріоритетом, а нагальні потреби, пов'язані з житловими питаннями, можуть бути задоволені у формі компенсацій за пошкоджене або зруйноване майно. Потреба у досягненні фінансової стабільності шляхом забезпечення стабільної зайнятості є нагальною і підкреслена необхідністю перекваліфікації та підтримки для підвищення рівня професійної придатності людей, які потребують роботи. Відновлення в місцях походження ВПО потребує не лише житловий фонд, але й критична інфраструктура та система послуг. Необхідно відроджувати місцеву економіку. Знову ж таки, при плануванні своїх подальших кроків ВПО вважають основними факторами стабільність і безпеку, незалежно від бажаного для них рішення: розпочинати нове життя на новому місці чи очікувати на повернення до звичного середовища. Розуміння своїх реалій і визначених пріоритетів має вирішальне значення для прогресу в напрямку довгострокових рішень, що вимагає взаємодії з приймаючими громадами, пом'якшення соціальної напруженості та сприяння зусиллям із відновлення на місцевому рівні.

відповідальність за взаємодію з місцевими суб'єктами, щоб впливати на плани відновлення, тоді як інші, особливо старші ВПО, дотримуються більш пасивного підходу, чекаючи на можливість повернутися.

Багато хто підтримує концепцію відповідального громадянина, що передбачає, серед іншого, сплату податків, хоча присутнє розчарування в уряді. Попри те, що багато ВПО виявляють ініціативу в різних напрямках, їм бракує визначеної стратегії для реалізації свого нинішнього потенціалу та майбутніх прагнень. Члени приймаючих громад наголошують на важливості єдності та колективних дій, а також на формуванні самодостатності та переході від отримання допомоги до розширення своїх прав і можливостей. Серед таких різноманітних сприйнятів і ролей існують можливості для посилення залучення та взаєморозуміння між зацікавленими сторонами. Сприяння виробленню й ухваленню обґрунтованих рішень і заохочення законної участі є важливими факторами досягнення прогресу на шляху до винайдення довгострокових рішень, які сприяють збереженню гідності та самореалізації, поки ВПО і приймаючі громади перебувають у стані очікування.

щоб мінімізувати екстрактивні процеси збору даних та виснаження серед громад, які зазнали впливу переміщення населення.

2. Вельми важливо при розробленні програм враховувати різні аспекти, пов'язані з конфліктом. Для ефективного врегулювання конфліктів та запобігання їм необхідно усунути напруженість у відносинах між приймаючими громадами, ВПО та особами, що повернулися, а також розглянути можливість використання інструментів, основаних на ініціативах громад, зокрема засобів альтернативного врегулювання спорів та медіації за принципом «рівний рівному».

3. Програмні ініціативи повинні надавати пріоритет довгостроковим рішенням, залишаючись при цьому гнучкими та реагуючи на мінливі процеси вироблення й ухвалення рішень, а також посилюючи права та захист ВПО.

4. Активна участь громад, що зазнали впливу переміщення населення, є критично важливою на ранніх етапах відновлення та переходу. Моніторинг тенденцій і сприйняття громад, що зазнали впливу переміщення населення, а також забезпечення формування політики з урахуванням пріоритетів таких громад може сприяти розробленню актуальних і сталих програм для досягнення довгострокових рішень. Слід надавати підтримку існуючим майданчикам або, за необхідності, створювати нові, щоб забезпечити участь усіх зацікавлених сторін.

ЗМІСТ

1. ВСТУП	6
2. МЕТОДОЛОГІЯ	6
2.1. Підхід	6
2.2. Локації дослідження та учасники	7
2.3. Обмеження дослідження	8
3. ОСНОВНІ ВИСНОВКИ	9
3.1. ОЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНА «ПЕРЕМІЩЕННЯ»: ЩО ЦЕ ЗНАЧИТЬ?	9
3.1.1. Означення терміна «переміщення»: дослідження впливу пережитого досвіду	9
3.1.2. Формування нарративу: самоідентифікація серед ВПО	10
3.1.3. Присвоєння ярликів: інклюзія та ексклюзія, прийняття та очікування	10
3.1.4. Терміни та означення: висновки	12
3.2. ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕМІЩЕННЯ: ЯКЕ РІШЕННЯ ОБРАТИ?	12
3.2.1. На шляху до вирішення проблеми: бачення розв'язки	13
3.2.2. Знову вдома? Перспективи повернення	13
3.2.3. Інтеграція: Вибір або відсутність вибору	15
3.2.4. Переселення: за і проти	16
3.2.5. Яке рішення обрати? Висновки	17
3.3. ПОДАЛЬШІ КРОКИ: КУДИ ДАЛІ?	17
3.3.1. Рухаємося далі: визначення шляху	18
3.3.2. Рухаємося далі: пріоритети для подальших кроків	18
3.3.3. Куди далі? Висновки	20
3.4. ВИНАЙДЕННЯ РІШЕНЬ: ЯКІ РОЛІ, ЧИЯ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ?	20
3.4.1. Широка перспектива: визначення обов'язків і ролей	20
3.4.2. Індивідуальні внески: ВПО та приймаючі громади	20
3.4.3. Які ролі, чия відповідальність? Висновки	21
4. ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ	21
5. ДОДАТКИ	23

1. ВСТУП

“Переміщення — це коли ти вимушений покинути свій дім, свою землю, своїх близьких і поїхати кудись, не знаючи, де будеш жити чи де будеш спати. Це поневір'я з місця на місце... тобі доводиться сьогодні спати тут, а потім місяць в іншому місті, переїжджати з місця на місце. Ти не почув'єшся вдома».³

Слова 26-річної жінки, яка в квітні 2022 року залишила дім у Донецьку та перемістилася до Павлограда, яскраво відображають глибокі потрясіння, які переживають приблизно 3,7 мільйона внутрішньо переміщених українців на тлі повномасштабного вторгнення Росії, що триває вже третій рік і якому поки що не видно кінця. Останні дані свідчать про те, що лише невелика частина — 780 000 внутрішньо переміщених осіб (ВПО) — бажають залишатися у нинішньому місці перебування, тоді як більшість висловлюють намір повернутися до свого місця походження.⁴ Однак через нинішній конфлікт вони живуть у невизначеності та не розуміють, де осядуть, де їм вдасться відчувати, що їхні поневір'я скінчилися.

Оскільки на кінець 2022 року кількість ВПО у світі перевищувала 71 мільйон осіб,⁵ необхідність комплексного реагування на проблеми внутрішнього переміщення стала очевидною і загальноновизнаною. Про це йдеться у звіті Групи високого рівня Генерального секретаря та Програми дій⁶, в яких підкреслено важливість інтеграції гуманітарних зусиль, зусиль у сфері розвитку та розбудови миру, а також ключову роль даних у пошуку рішень проблеми внутрішнього переміщення.

Підтримуючи глобальні тенденції, державні органи України, ООН та партнери спільно працюють над тим, щоб перейти від суто гуманітарної допомоги до підтримки планування відновлення громад та реалізації цілісних втручань із урахуванням місцевої специфіки. На основі розробленої робочою групою «Дані для рішень щодо внутрішнього переміщення» (DSID)⁷ рамки, спрямованої на покращення якості даних для винайдення рішень

проблеми внутрішнього переміщення та вирішення пов'язаних із даними проблем, у Перехідній рамці України (2022–2024)⁸ прямо наголошено на важливості «підходу, що ґрунтується на даних» для забезпечення інклюзивних зусиль із відновлення. Крім того, МОМ скликає та співочолює робочу групу «Дані для рішень та відновлення в Україні» (D4SR), сприяючи посиленню координації зацікавлених сторін для ухвалення рішень на основі фактичних даних із метою підтримки планування раннього відновлення та переходу в Україні.

У рамках цього підходу, орієнтованого на людину, розуміння та підтримка рішень щодо внутрішнього переміщення є комплексним пріоритетом. Не маючи ані спільного розуміння того, як глобальні рамки «довгострокових рішень» визначаються в Україні, ані узгодженого набору індикаторів для моніторингу прогресу на шляху до винайдення таких рішень, зацікавленим сторонам належить забезпечити, щоб їхні зусилля не лише сприяли сталому відновленню, а й розширювали права й можливості українців, які постраждали внаслідок переміщення, у задоволенні своїх потреб, усуненні труднощів, які перед ними постають, і розбудові майбутнього, якого вони прагнуть.

Цей звіт є одним із елементів стратегії D4SR. У ньому досліджено сприйняття громадами явища переміщення та довгострокових рішень. Автори цього звіту прагнуть зрозуміти, як ВПО та громади, що їх приймають, бачать своє майбутнє, та сподіваються знайти рішення, яким чином забезпечити перехід від нинішніх нестабільних реалій до сталого, довготривалого вирішення проблеми. Це дослідження не лише дає можливість висловитися громадам, які зазнали впливу переміщення населення, пропонуючи рекомендації для зацікавлених сторін щодо майбутніх політик і програм, але й стане ключовим ресурсом для розроблення «Спільної аналітичної рамки» для вимірювання прогресу на шляху до досягнення довгострокових рішень в Україні.

2. МЕТОДОЛОГІЯ

2.1. Підхід

Під керівництвом незалежного консультанта та за підтримки R2P, національної неурядової організації, цей дослідницький проєкт мав на меті застосувати партисипативний підхід, щоб зрозуміти сприйняття явища переміщення та довгострокових рішень серед громад, які зазнали впливу переміщення населення в Україні. Робота розпочалася з аналітичного огляду для контекстуалізації дослідження в умовах конфлікту після 2022 року, в результаті якого було виявлено значну прогалину в розумінні поглядів громад на довгострокові рішення. Згодом було розроблено рамку дослідження, а питання для дослідження були уточнені у співпраці з робочою групою D4SR. Спочатку дослідження було зосереджене на ВПО, але згодом його предмет розширився для охоплення і членів приймаючих громад, оскільки було визнано їхній взаємозв'язок із переміщеними особами та постала необхідність відповісти на заклик до забезпечення підзвітності перед постраждалим населенням та його залученості, що є важливими

елементами Програми дій щодо внутрішнього переміщення. Це підкреслює важливість врахування поглядів приймаючих громад для формування сприятливих умов та громадських ініціатив, сприяння самодостатності, соціальній згуртованості та зусиллям, спрямованим на підтримку (ре)інтеграції.

Якісні інструменти дослідження для проведення обговорень у фокус-групах (ФГ) та інтерв'ю з ключовими інформантами (КІ) були розроблені з використанням партисипативних вправ, що дали змогу залучити до процесу ВПО та членів приймаючих громад. Ці інструменти були згруповані в чотири розділи, що відповідають досліджуваним питанням.⁹ Для команд зі збору даних R2P було проведено дводенний тренінг для їх ознайомлення з інструментами та партисипативними вправами, а також для забезпечення узгодженості та якості збору даних у всіх локаціях, де мало відбутися дослідження.

³ З ІКІ (40+) у Павлоградській громаді

⁴ Міжнародна організація з міграції (МОМ), листопад–грудень 2023 року, ДТМ Україна, раунд 15 Опитування загального населення, <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-internal-displacement-report-general-population-survey-round-15-november-december?close=true>

⁵ <https://www.internal-displacement.org/>

⁶ High-Level Panel on Internal Displacement, 2021, *Shining a Light on Internal Displacement: A Vision for the Future*, <https://internaldisplacement-panel.org> ma United Nations, 2022, Secretary-General's Action Agenda on Internal Displacement <https://www.un.org/en/content/action-agenda-on-internal-displacement/>

⁷ У листопаді 2021 року в рамках Програми дії Генерального секретаря ООН щодо внутрішнього переміщення було скликано тимчасову робочу групу «Дані для рішень щодо внутрішнього переміщення», щоб вивчити можливості та перешкоди для ефективного використання даних для винайдення необхідних рішень і висунути пропозицію щодо усунення проблем і прогалин, пов'язаних із даними.

⁸ <https://ukraine.un.org/en/232866-united-nations-ukraine-transitional-framework>

⁹ Див. структуру дослідження в [додатку 1](#): чотири розділи.

Вставка 1. Досліджувані питання

1. Як громади, що зазнали впливу переміщення населення, визначають і розуміють ключові терміни й поняття, пов'язані з переміщенням, як-то «довгострокові рішення» для ВПО та осіб, що повернулися?
2. Як різні контекстуальні фактори впливають на погляди громад, що зазнали впливу переміщення населення?
3. Якою мірою вікова та гендерна динаміка впливає на погляди громад, що зазнали впливу переміщення населення?
4. На кого громади, що зазнали впливу переміщення населення, покладають відповідальність за сприяння винайденню довгострокових рішень проблеми переміщення? Хто відіграє роль?
5. Як громади, що зазнали впливу переміщення населення, сприймають свою роль у сприянні винайденню довгострокових рішень?

На відміну від інших досліджень-перспектив, дослідницькі інструменти були і зосереджені на активному залученні ВПО та членів приймаючих громад до мозкового штурму, ранжування та групових вправ. Крім того, така структура не вимагала від них дотримуватися певних критеріїв, як-то критеріїв МПК щодо довгострокових рішень¹⁰, чи розмірковувати над ними, а

навпаки, навмисно заохочувала до формування індивідуального та персоналізованого бачення шляхів вирішення проблеми переміщення населення. За необхідності для скеровування дискусії використовували широкі підказки, пов'язані з концепцією «чотирьох видів безпеки» (вставка 2) для досягнення довгострокових рішень.

ВСТАВКА 2. Чотири види захисту для досягнення довготривалого рішення

Рамка дослідження широко охоплює концепцію досягнення довгострокового рішення шляхом забезпечення чотирьох видів безпеки.

Фізична
безпека

Матеріальна
безпека

Психосоціальна
безпека

Правова
безпека

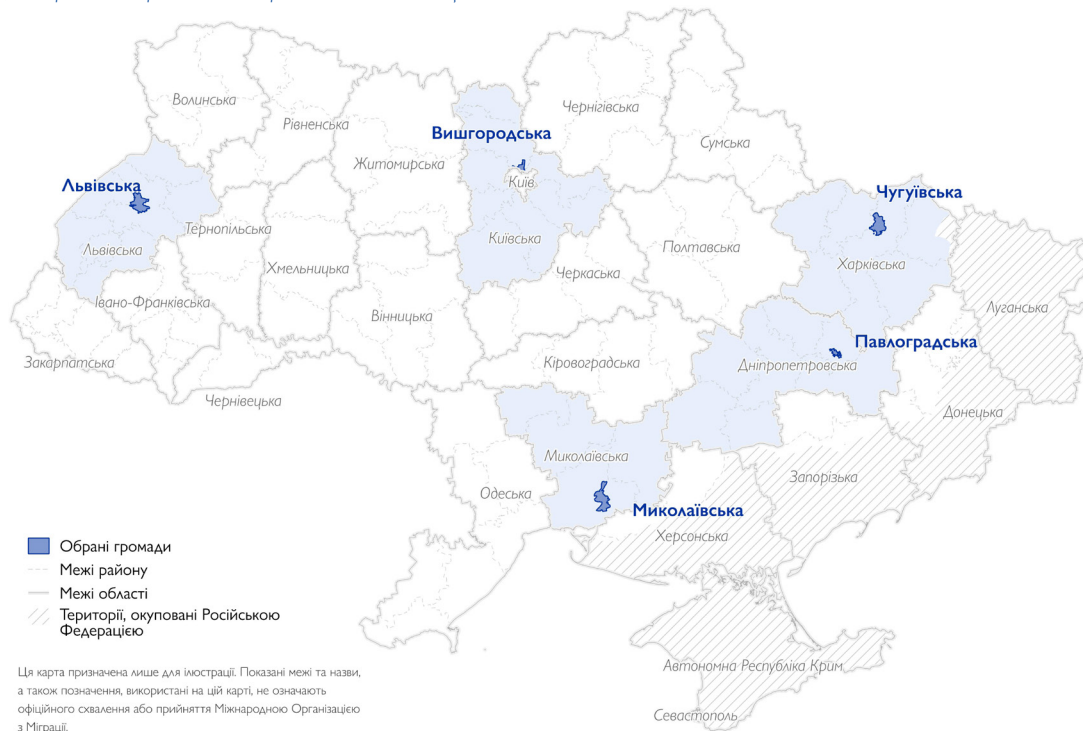
Поняття «видів безпеки» запозичене зі встановлених рамок для довгострокових рішень. Правова, матеріальна та фізична безпека взяті з Рамки рішень ReDSS,¹¹ а психосоціальна безпека, включно зі сприйняттям інтеграції, взята з Аналізу рішень для сирійської платформи довгострокових рішень.¹²

Під час фокус-груп учасники спільно створили «мапу подорожі»¹³ — візуальний інструмент, що дає змогу ВПО відобразити свій досвід переміщення з місця походження до уявного місця остаточного оселення, а також кроки для досягнення цього. Натомість члени приймаючих громад окреслили шляхи для ВПО у своїх громадах, підкресливши, як вони бачать остаточне рішення для ВПО.

2.2. Локації дослідження та учасники

П'ять локацій для проведення дослідження було вибрано з урахуванням географічного розташування, близькості до лінії фронту, міського чи сільського середовища, а також чисельності ВПО відносно приймаючих громад. Нижче наведено демографічну інформацію про населення в локаціях, де проводилося дослідження.

Мапа 1. Громади, відібрані для проведення партисипативного оцінювання

¹⁰ Рамкова програма МПК з пошуку довгострокових рішень в інтересах внутрішньо переміщених осіб визначає вісім критеріїв, які можуть бути використані для визначення ступеня досягнення довгострокового рішення, а саме: безпека та захищеність; достатній рівень життя; наявність засобів до існування; відновлення житла, землі та майна; наявність документації; воз'єднання сім'ї; участь у громадському житті; доступ до ефективних засобів правового захисту та правосуддя.

¹¹ Regional Durable Solutions Secretariat (ReDSS), 2016, [ReDSS Durable solutions framework](#)

¹² Durable Solutions Platform (DSP), 2022, [Syria Analytical Framework](#)

¹³ Див. [додатки 2 та 3](#), в яких представлені фотографії «мапи подорожі», складеної за результатами ФГ із членами приймаючих громад та ВПО у Львівській області.

Таблиця 1. Локації дослідження: населення та внутрішньо переміщені особи (ВПО) за областями та громадами¹⁴

Область	Громада	Постійне населення ¹⁵	Кількість ВПО	Співвідношення ВПО до місцевого населення
Дніпропетровська	Павлоградська	117 781	19 067	16%
Харківська	Чугуївська	43 145	9 875	23%
Київська	Вишнева	51 612	13 722	27%
Львівська	Львівська	869 549	133 694	15%
Миколаївська	Миколаївська	378 969	51 308	14%

У всіх досліджуваних локаціях було проведено 15 ФГ та 16 ІКІ для збору даних від ВПО та членів приймаючих громад. Усі фокус-групи мали змішану статеву структуру, а ВПО були поділені за

віком на дві групи: 18–39 років та 40+ років. Розподіл фокус-груп та ключових інформантів за чисельністю, віком і статтю наведено нижче.

Таблиця 2. Розподіл учасників фокус-груп за віком і статтю

Група	Загальна к-сть учасників ФГ	К-сть учасників ФГ віком 18–39 років	К-сть учасників ФГ віком 40+ років	Чоловіки, %	Жінки, %
ВПО	10 груп 84 особи	5 груп 38 осіб	5 груп 46 осіб	24 %	76%
Приймаюча громада	5 груп 42 особи	—	—	24 %	76%

Таблиця 3. Розподіл учасників інтерв'ю з ключовими інформантами за чисельністю і статтю

Група	Загальна к-сть КІ	К-сть чоловіків	К-сть жінок
ВПО	11	1	10
Приймаюча громада	5	1	4

Відбір учасників із-поміж ВПО мав на меті забезпечити представництво різних підгруп населення, у тому числі молоді,¹⁶ людей похилого віку,¹⁷ людей з інвалідністю,¹⁸ домогосподарств, очолюваних жінками,¹⁹ жителів як сільської, так і міської місцевості, а також тих, хто зазнав багаторазового переміщення. ІКІ дали змогу детально вивчити думки 11 ВПО, що відображають різний досвід переміщення. Крім того, представники приймаючої громади, відібрані з огляду на їхні давні зв'язки, поділилися важливими думками з точки зору непереміщених осіб.

2.3. Обмеження дослідження

Автори дослідження зіткнулися з декількома обмеженнями. По-перше, через обмеженість часу та ресурсів неможливо було застосувати повністю партисипативний підхід, який би передбачав залучення громад, що зазнали впливу переміщення населення, на кожному етапі дослідницького процесу: від визначення проблем та формування досліджуваних питань до поширення результатів. Тим не менше, автори дослідження передбачили в методології навчання збирачів даних партисипативним методам та максимальне залучення ВПО і членів приймаючих громад до побудови та аналізу зібраних даних. Крім того, не вистачило часу для пілотування дослідницьких інструментів у громадах. З огляду на це після першої ФГ було проведено дебрифінг, під час якого дослідницьким групам були надані індивідуальна підтримка та додаткові вказівки від керівника дослідження R2P.

Під час аналізу даних зібрані дані були дезагреговані за локаціями та вивчені на предмет виявлення закономірностей і тем. Після цього відбувся дебрифінг із групою зі збору даних, що дало змогу поглибити розуміння поглядів учасників. Після цього було проведено перехресне порівняння даних у різних локаціях для виявлення тенденцій. Для забезпечення точності та релевантності ключових висновків у двох локаціях були проведені сесії з валідації даних на рівні громад з ВПО, які брали участь у ФГ.²⁰

Набрати учасників-чоловіків було непросто. Незважаючи на прагнення до гендерно збалансованого представництва з використанням вікової стратифікації, чоловіки, зокрема, висловлювали побоювання з приводу можливої мобілізації та намагалися обмежувати свої пересування, що впливало на можливість їхньої участі в дослідженні.

Вправи з ранжування інтерпретувалися по-різному в різних локаціях; таким чином, повний перехресний порівняльний аналіз між різними локаціями неможливий.

Важливо визнати, що, хоча ці дані є цінними, вони не претендують на те, щоб бути репрезентативними відносно всіх ВПО та приймаючих громад в Україні. Натомість зібрано детальні дані від конкретних груп, які можуть мати ширше значення для інших груп населення.

У звіті міститься багато цитат як ВПО, так і членів приймаючих громад, щоб передати їхні автентичні голоси, що відображають їхній досвід, пріоритети та вподобання. Це підкреслює важливість обговорення довгострокових рішень з урахуванням думок зацікавлених сторін. Цитати ВПО підсвічені *синім* кольором, а цитати членів приймаючих громад — *помаранчевим*.

¹⁴ Представництво МОМ в Україні, лютий 2024 року, Оцінка мобільності та потреб, [раунд 6](#).

¹⁵ Чисельність населення включно з ВПО, особами, що повернулися, непереміщеними жителями.

¹⁶ Молодь визначено відповідно до Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» (стаття 1): молоді, молоді громадяни — громадяни України віком від 14 до 35 років.

¹⁷ Літню людину визначають як особу віком понад 60 років.

¹⁸ Особа з інвалідністю або особа, в якій інвалідність має один із найближчих членів сім'ї.

¹⁹ Домогосподарства, очолювані жінками, були визначені як домогосподарства, в яких немає дорослих чоловіків унаслідок розірвання шлюбу, окремого проживання, міграції, перебування у шлюбі чи відвістка або в яких чоловіки, хоча і присутні, не роблять внеску в дохід домогосподарства (не через безробіття).

²⁰ Сесії з валідації на рівні громад відбулися у Павлоградській та Львівській громадах. Сесії були розділені на дві вікові групи: 18–39 років та 40+ років.

3. ОСНОВНІ ВИСНОВКИ

3.1. ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНА «ПЕРЕМІЩЕННЯ»: ЩО ЦЕ ОЗНАЧАЄ?

Роль мови у реагуванні на проблему переміщення, що передбачає потребу в досягненні спільного розуміння ключових термінів, привертає дедалі більшу увагу, оскільки зацікавлені сторони визнають необхідність якісних, достовірних та узгоджених даних для розроблення дієвих програм підтримки переміщеного населення на шляху до вирішення проблеми.²¹ Термінологія, яку нині використовують для опису переміщення і переміщеного населення, є широкою і неузгодженою, причому одні й ті самі терміни визначають по-різному і використовують як взаємозамінні або непослідовно.

У цьому розділі досліджено, як ВПО та приймаючі громади визначають та використовують ярлики для інтерпретації власного досвіду, пов'язаного з переміщенням. Автори дослідили, як вони розуміють ключові терміни, які ярлики вони вибирають для інтерпретації власного досвіду, а також вивчили вплив ярликів, які використовують інші, на їхній власний досвід.

ВСТАВКА 3. Терміни та означення

Внутрішньо переміщені особи (ВПО) — Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення 1998 року.

«...особи або групи осіб, які були змушені покинути свої будинки або місця постійного проживання, зокрема в результаті або з метою уникнення наслідків збройного конфлікту, ситуації загального насильства, порушень прав людини, стихійних або антропогенних лих і які не перетнули міжнародно визнаний державний кордон».²²

Біженець — стаття 1 Конвенції 1951 року

той, хто «через обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за ознакою расової належності, релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи чи політичних поглядів знаходиться за межами країни своєї національної належності і не в змозі користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися таким захистом внаслідок таких побоювань; або, не маючи визначеного громадянства і знаходячись за межами країни свого колишнього місця проживання в результаті подібних подій, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок таких побоювань».²³

3.1.1. Визначення терміна «переміщення»: дослідження впливу пережитого досвіду

ВПО та члени приймаючих громад по-різному тлумачать ключові терміни та означення, пов'язані з переміщенням. Хоча обидві групи використовували терміни «ВПО» та «біженці», їхнє розуміння та застосування цих термінів не завжди збігалося з загальноприйнятими або правовими означеннями. Термін «особи, що повернулися» в обговореннях не використовувався.

Формулювання ключових означень

Найпоширенішою закономірністю, що спостерігалася під час обговорень у ФГ, було формулювання означень на основі таких факторів, як тривалість перебування переміщених осіб поза звичним місцем проживання, відстань, на яку перемістилися люди, емоційний стан та рівень отримуваної допомоги. Це загалом відображає відсутність ясності та консенсусу щодо означень серед урядових, гуманітарних та міжнародних суб'єктів.²⁴ Наприклад, ВПО в Чугуївській громаді пояснили своє розуміння різниці між ВПО та переселенцями так:

“ВПО — це не назавжди. Вони планують повернутися... а переселенці планують залишитися тут. Вони будують тут своє життя, їхні діти вже пішли до школи. Я маю на увазі, що переселенці хочуть залишитися та інтегруватися.”²⁵

У фокус-групах більшість учасників розуміли основні елементи означення ВПО: вимушене переміщення в межах національних кордонів. Однак, використовуючи термін «біженець», багато хто нехтує аспектом перетину державного кордону в пошуках тимчасового захисту. Натомість вони використовували цей термін

для опису тих, хто пережив важкий досвід переміщення²⁶, або сприймали переміщення як постійний статус.

“[Я називаю себе] біженцем, тому що слово «переселенець», на мою думку, не відповідає моїй ситуації. Ніхто б мене не переселяв, якби все було мирно, я б жив у Херсоні. Але ми були змушені тікати.”²⁷

“Я просто не хочу, щоб мене називали біженцем. Тому що бути біженцем означає, що цей статус назавжди. А я досі сподіваюся повернутися.”²⁸

Термін «біженець», як правило, має негативні конотації та відтінки для ВПО, які часто виникають через те, як їх показують у ЗМІ, зокрема в контексті кризи біженців у Європі та висвітлення проблеми тих, хто тікає з африканських та близькосхідних країн.²⁹ Через це більшості ВПО цей термін не подобається — вони його сприймають як заплямований ярлик для опису свого досвіду, навіть якщо вони шукали захисту за кордоном, або досвіду інших. Натомість вони схильються до альтернативних термінів, яким надає перевагу уряд, як-то «переселенці з України», а також до таких ярликів, як «у вигнанні», «зовнішньо переміщені особи» та «ті, хто отримав тимчасовий захист».

“Біженці — це образливо; я не хочу цього чути.”³⁰

“Ні, ми називали себе тимчасово захищеними, а вони [люди в Німеччині] називали нас біженцями.”³¹

²¹ IOM Ukraine, 2023, *Data for Durable Solutions: Ukraine Symposium Summary Report and Way Forward*

²² Комісія ООН з прав людини, 1988, *Керівні принципи з питань внутрішнього переміщення*.

²³ Організація Об'єднаних Націй, 1951, *Конвенція про статус біженців*.

²⁴ Там само.

²⁵ З обговорень ВПО у ФГ (18–39 років) у Чугуївській громаді

²⁶ З обговорень ВПО у ФГ (18–39 років) у Вишневії громаді

²⁷ З обговорень ВПО у ФГ (40+) у Миколаївській громаді

²⁸ З обговорень ВПО у ФГ (40+) у Львівській громаді

²⁹ З обговорень ВПО у ФГ (18–39 років) у Чугуївській громаді

³⁰ З обговорень ВПО у ФГ (40+) у Чугуївській громаді

³¹ З обговорень ВПО у ФГ (18–39 років) у Чугуївській громаді

Обговорення про осіб, які виїхали з України, показало, що ті, хто має дітей, загалом сприймаються більш прихильно, а їхні зусилля, спрямовані на забезпечення безпеки неповнолітніх, вважаються правомірними як переміщеними, так і непереміщеними учасниками. Однак критика була спрямована на тих, хто виїхав і, як вважалося, наживався на здачі в оренду своєї нерухомості за завищеними цінами, або виставляв напоказ свій спосіб життя за кордоном, або давав поради тим, хто залишився.

Термін «особа, що повернулася» для опису особи, яка повернулася з приймаючої країни в Україну, в обговореннях не згадувався. Натомість ВПО використовували різні ярлики для опису осіб, які виїхали та повернулися, залежно від того, позитивно чи негативно сприймався їхній від'їзд. Одних називали «туристами»³², підкреслюючи своє почуття привілейованості з-поміж тих, хто здійснював маятникові переміщення, тобто періодично то приїжджав, то від'їжджав, інших називали «патріотами»³³ — тих, хто виїхав, але згодом повернувся назавжди, що часто сприймається як жертва заради своєї країни.

3.1.2. Формування нарративу: самоідентифікація серед ВПО

Відповідаючи на запитання про терміни, які вони використовують для опису себе, ВПО з усіх локацій зазвичай називали себе взаємозамінно «ВПО» та «переселенці», вважаючи ці терміни найбільш нейтральними. Дехто вважав, що цей ярлик підтверджує їхній досвід вимушеного переміщення, і сприймав його як точне відображення їхньої нинішньої реальності. Інші, хоч і не повністю ототожнювали себе з ярликом, який зводив їхню ідентичність до одного виміру, прагматично прийняли термін «ВПО» у відносинах із офіційними органами влади або при отриманні гуманітарної допомоги. Широке використання терміна «ВПО» в державних установах, а також в національних та міжнародних організаціях сприяло його прийняттю як серед переміщених, так і серед непереміщених громад.

“ Мене не турбує, що мене називають біженцем або внутрішньо переміщеною особою. Це правда, тож чому це має мене турбувати? Це життя, яким ми живемо зараз, і цими словами все сказано.”³⁴

“ Мені довелося покинути Херсон і переїхати в інше місто, тому я вважаю себе переміщеною особою.”³⁵

“ Гадаю, що в державних центрах надання адміністративних послуг, паспортних столах та інших установах потрібно говорити «ВПО»; це потрібно в професійній сфері. Але в повсякденному житті це не обов'язково.”³⁶

Здебільшого приймаючі громади також визначили і прийняли терміни «ВПО» і «переселенці» як найбільш доречні та нейтральні для постраждалих осіб у їхніх громадах.

“ В основному ми кажемо «переселенці». Це не образливо; це тому, що вони були змушені переїхати або евакуюватися з територій, де відбуваються бойові дії. Також ВПО. Це в нас такі дві основні категорії.”³⁷

Вивчення альтернативних ярликів

Під час обговорень ВПО також пропонували різні альтернативні ярлики, окрім «ВПО» та «переселенці», щоб відобразити свій життєвий досвід, підкреслюючи особистий характер переміщення та відкидаючи терміни, які мають на меті гомогенізувати, стигматизувати або посилити відчуття того, що вони не на своєму місці. Деякі ВПО відкидали термін «переселенець» і натомість наголошували на своєму фізичному переїзді більш простими словами, наприклад: «Я просто переїхав до Вишневого».³⁸ Інші описували своє буквальне відчуття відсутності дому та матеріальних втрат словом «безхатченки» як більш відповідним їхньому становищу.³⁹

“ Я бомж... коли у тебе немає нічого свого: ні дому, ні того, що було вдома.”⁴⁰

“ Я частково згоден зі словом «бомж». У тебе було все, але ти все втратив.”⁴¹

Для деяких ВПО ярлики були засобом утвердження власної ідентичності, або диференціації себе від інших переміщених осіб чи членів приймаючої громади або, навпаки, підкреслення спільних рис. Ті, хто вдавався до диференціації, підкреслювали свою ідентичність фразами на кшталт «ми з Донбасу»⁴² та «не зі Львова».⁴³ І навпаки, інші наголошували на своїй українській ідентичності, щоб підкреслити спільність. Такий подвійний підхід часто є реакцією на негативні настрої та спробою ухилитися від дискримінації з боку приймаючої громади, утверджуючи таким чином свої рівні права та почуття приналежності.

“ Ми називаємо себе українцями. Яка різниця, де ми живемо? Для мене це не має значення... спочатку мене турбувало те, що я не вдома. Але зараз я відпустив це і прийняв ситуацію.”⁴⁴

“ Я вдома, в Україні.”⁴⁵

“ Мені немає визначення. Я громадянин України... Дискримінація є, і було кілька випадків дискримінації за мовною ознакою.”⁴⁶

³² З обговорень ВПО у ФГ (40+) у Львівській громаді

³³ З обговорень ВПО у ФГ (18–39 років) у Вишневій громаді

³⁴ З ІКІ-ВПО в Чугуївській громаді

³⁵ З ІКІ-ВПО у Львівській громаді

³⁶ З ІКІ-ВПО в Павлоградській громаді

³⁷ З ІКІ-ВПО в Миколаївській громаді

³⁸ З обговорень ВПО у ФГ (18–39 років) у Вишневій громаді

³⁹ З обговорень ВПО у ФГ (40+) у Львівській громаді, ВПО у ФГ (40+) у Чугуївській громаді, ВПО у ФГ (40+) у Павлоградській громаді

⁴⁰ З обговорень ВПО у ФГ (40+) у Павлоградській громаді

⁴¹ З обговорень ВПО у ФГ (18–39 років) у Львівській громаді

⁴² З обговорень ВПО у ФГ (40+) у Павлоградській громаді

⁴³ З обговорень ВПО у ФГ (18–39 років) у Львівській громаді

⁴⁴ З обговорень ВПО у ФГ (18–39 років) у Павлоградській громаді

⁴⁵ З обговорень ВПО у ФГ (18–39 років) у Львівській громаді

⁴⁶ З обговорень ВПО у ФГ (40+) у Вишневій громаді

3.1.3. Навішування ярликів: інклюзія та ексклюзія, прийняття та очікування

Вивчаючи, як ВПО ставляться до навішування ярликів з боку інших, можна виявити чіткі тенденції та закономірності, що пояснюють

почуття інклюзії та ексклюзії, а також концепції прийняття та очікувань.

Вік та сприйняття ярликів і присвоєння ярликів

Фасилітатори помітили, що ВПО віком від 40 років в усіх локаціях демонстрували особливо емоційну реакцію на навішування ярликів, що, ймовірно, пов'язано з їхнім глибшим зв'язком зі своїм минулим та інтенсивністю почуттів, пов'язаних із досвідом переміщення і втратами.⁴⁷ Натомість молодші ВПО здебільшого змогли дистанціюватися від ярликів, особливо негативних, і в деяких випадках реагували на них з гумором.⁴⁸ Виняток із цієї тенденції спостерігається серед молодших ВПО у Львівській громаді, які, попри здатність долати мовний бар'єр і знаходити можливості для

працевлаштування, демонструють меншу, порівняно зі старшими ВПО, готовність розуміти дискримінаційну поведінку з боку членів приймаючої громади. Молодші учасники ФГ однотайно підтримали думку одного з учасників про те, що «вони не планують залишатися в західній Україні»⁴⁹, що свідчить про тонкий взаємозв'язок між віком, сприйняттям і впливом соціальної напруженості на наміри людей залишитися або виїхати з їхнього поточного місця проживання.

Наслідки та емпатія

Певною мірою ВПО в усіх локаціях визнали зусилля приймаючих громад, спрямовані на забезпечення інклюзії. Деякі навіть висловлювали задоволення ситуацією, заявляючи: «Ми вже відчуваємо себе тут місцевими, і нам добре».⁵⁰ Попри це ВПО намагаються позбутися стереотипів і наслідків, пов'язаних із ярликами та їхнім статусом переселенців. Вони повідомили, що стикаються з перешкодами у працевлаштуванні, відчувають себе тягарем у медичних установах і мають труднощі з отриманням житла.

додому через 2–3 місяці. Чому ми повинні інвестувати в тебе? Навчати тебе?»⁵²

“Ці ярлики впливають на все життя людей; незалежно від того, чи отримуєте ви документ, чи влаштуєтеся на роботу, ці терміни є перешкодою.”⁵¹

“Це впливає на можливість отримати роботу. Вони не хочуть брати нас на роботу. Вони кажуть: «Ти повернешся

“Тільки тоді, коли вони поводитимуться так само, як ми. Я розумію, що їм буде важко, але вони повинні спробувати показати, що хочуть працювати і допомагати нам так само. Тільки тоді.”⁵³

Різноманіття та географія: фактори впливу

Ярлики, використовувані стосовно ВПО, відображають глибші соціальні розбіжності та стереотипи в певних сферах, що свідчить про дискримінацію на основі культурних та мовних відмінностей, а також про привілейований доступ до допомоги. Результати попередніх досліджень соціальної згуртованості показують, що однорідні громади, як-то Чугуївська, зазвичай мають менше проблем із соціальною згуртованістю, ніж громади з більш різноманітним населенням, як-то Львівська.⁵⁴

Під час обговорень у ФГ у Львівській та Вишневій громадах ВПО зі східних регіонів України повідомляли про дискримінацію за ознаками культури та мови через принизливі ярлики, як-то «східняки», «москалі», «кацапи», «сепаратисти» та «російськомовні». Хоча деякі ВПО повідомляють, що вже зазнавали конфронтацій, інші, за словами одного з учасників, очікують на можливі напружені ситуації.

“Важко бути ВПО. Сам переїзд, нові люди, нове місто. Я ще не адаптувалася... це не було жодних конфліктів [з приймаючою громадою]. Але вони нас не люблять. Тому що ми російськомовні, ми були під окупацією. Думаю, є певна недовіра.”⁵⁵

У Львівській громаді дотримання місцевих цінностей, традицій і способу життя, включно зі спілкуванням українською мовою, члени приймаючої громади вважають критично важливим для прийняття ВПО. При цьому ВПО отримують або критику, або похвалу

залежно від їхніх зусиль, яких вони докладають для переймання таких звичаїв і норм. У деяких випадках негативне ставлення також пов'язане з переконанням, що ВПО не проявляють патріотизму. Як зауважив один із членів приймаючої громади,

“Спочатку вони розмовляли російською, тепер — українською. Вони хочуть щось робити, тому прагнуть і докладають зусиль. Деякі люди розуміють важливість цього, але не докладають жодних зусиль.”⁵⁶

ВПО повідомляють, що дискримінація за ознаками культури та мови матеріалізується у конфронтаціях у громадських місцях та випадках булінгу у школах і на дитячих майданчиках. Отримати доступ до основних послуг також непросто: ВПО стикаються з труднощами в банках і отримують відмову в обслуговуванні в магазинах.

“У банку... Я почала розповідати їй [касиєрці] про свої потреби. А вона відповіла: «Я не розумію російської мови... Ми державна установа, я не розумію».”⁵⁷

“У нас є дитина, 13 років, якій сказали, що ви тут бомжі. А якщо ви розмовляєте російською, то це ще гірше.”⁵⁸

Негативне ставлення та ярлики також отримали ВПО, яких вважають такими, що не поважають громади та порушують правила поведінки в громадських місцях.⁵⁹

⁴⁷ Із дебрифінгів фасилітаторів ФГ

⁴⁸ З обговорень у ФГ (18–39 років) у Миколаївській громаді; з обговорень у ФГ (18–39 років) у Вишневій громаді

⁴⁹ З обговорень ВПО у ФГ (18–39 років) у Львівській громаді

⁵⁰ З обговорень ВПО у ФГ (40+) у Чугуївській громаді

⁵¹ З обговорень ВПО у ФГ (40+) у Павлоградській громаді

⁵² З обговорень ВПО у ФГ (40+) у Миколаївській громаді

⁵³ З ІКІ-членами ПГ у Вишневій громаді

⁵⁴ Див. також Міжнародна організація з міграції (МОМ), вересень–жовтень 2023 року, [Social Cohesion and Public Trust](#)

⁵⁵ З ІКІ-ВПО у Львівській громаді

⁵⁶ З ІКІ-членами ПГ у Львівській громаді

⁵⁷ З обговорень ВПО у ФГ (40+) у Вишневій громаді

⁵⁸ З обговорень ВПО у ФГ (40+) у Вишневій громаді

⁵⁹ З обговорень у фокус-групах із членами ПГ у Вишневій громаді

У Миколаєві та Павлограді, де і ВПО, і приймаюче населення більше стикаються з безпосередніми наслідками війни, ВПО часто називали «понаїхали/ приїжджі/ новоприбулі» та «потребітелі». Напруженість виникла через нерівний доступ до допомоги в приймаючій громаді, що призвело до того, що ВПО відчували прикрість через те, що їх вважали привілейованими. Це викликало серед ВПО бажання помінятися ролями з членами приймаючої громади, що підкреслило раніше повідомлені проблеми соціальної згуртованості, пов'язані з розподілом допомоги.⁶⁰

“Деякі місцеві сердяться, що я отримую ці 2000 гривень⁶¹ від держави. Та я б із задоволенням дав їм 20 000 гривень, щоб ми могли помінятися статусами.”⁶²

Ставлення посадових осіб та установ

У Миколаївській громаді ВПО повідомили про труднощі в комунікації з державними установами. Деякі з них відзначили відсутність диференціації у роботі з різними потребами та вразливостями, тоді як інші пояснили це ширшим підходом, що переважає серед персоналу цих установ. Аналогічно, ВПО старшого віку в Павлоградській громаді повідомили про проблеми, пов'язані зі ставленням до них із боку влади.

3.1.4. Терміни та означення: висновки

Результати дослідження того, як ВПО та приймаючі громади розуміють і застосовують ярлики в контексті переміщення, підкреслюють ключову роль термінології в інтерпретації досвіду, визначенні ключових термінів, формуванні сприйняття, ідентичності та взаємодії. Термінологія має значення, тому що вона впливає на те, як сприймається переміщення, і допомагає формувати реакцію на це явище. Використовувані ярлики й терміни дають цінне уявлення про пережитий досвід, напруженість, чутливість та потенційні

“Вони думають, що завдяки цим виплатам нам тут дуже добре живеться. Ми постійно отримуємо продуктові набори, у нас є їжа в достатку. Гарязд, давайте станемо місцевими, а вони нехай стануть ВПО.”⁶³

Натомість у таких громадах, як Чугуївська, де більшість ВПО переміщені з тієї самої області, спостерігається інша динаміка. Тут ВПО часто сприймають себе як гостей, а не як чужинців. Це почуття приналежності супроводжується почуттям емпатії в приймаючих громадах, яке фасилітатори пояснюють однорідністю населення, що узгоджується з даними МОМ щодо динаміки населення та соціальної згуртованості.⁶⁴

“Чинovníки мають всіх під одну згребінку, старих і молодих, але є й літні люди, які не можуть навіть приготувати собі їжу.”⁶⁵

чинники, які впливають і можуть вплинути на процеси соціальної згуртованості та (ре)інтеграції. Окрім розуміння термінології, суб'єкти повинні розробити стратегії, які би гарантували, що ярлики й терміни, які вони використовують, сприяють отриманню точних та узгоджених даних, відкриваючи шляхи для залучення та підтримки в ході процесів переміщення та на шляху до винайдення рішень цій проблемі.

3.2. ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕМІЩЕННЯ: ЯКИЙ ШЛЯХ ОБРАТИ?

“Мабуть, кожен з нас мріє мати власне житло, [житло], з якого тебе не попросять піти... де ти будеш впевнений, що можеш повісити картину в певному місці, тому що воно твоє, і ти маєш на це право.”⁶⁶

Вимушене переміщення — це глибоко особиста подорож, яка характеризується великими переживаннями втрати, розриву зв'язків і постійним відчуттям, що ти не у своїй тарілці. Хоча кінець цієї подорожі буде різним для кожної людини, ця цитата резонує зі спільними прагненнями багатьох ВПО, які замислюються над тим, як завершаться їхні поневіряння.

Існує широкий консенсус щодо того, що ВПО мають три варіанти досягнення довгострокового рішення, з акцентом на важливості прийняття добровільного і повністю усвідомленого рішення. (Вставка 4) У цьому розділі досліджено перспективи ВПО та членів приймаючих громад, а також те, як вони бачать подальший розвиток подій. Під час обговорень у ФГ та ІКІ ВПО обговорювали та озвучували свої варіанти вирішення проблеми. Вони також пріоритизували фактори, що вплинули на їхній вибір, надаючи цінну інформацію про їхнє бачення шляху до того, щоб більше не відчувати себе переселенцями та не в своїй тарілці.

ВСТАВКА 4. Довгострокове рішення для врегулювання ситуації з ВПО

Довгострокове рішення може бути досягнуте тоді, коли переміщена особа більше не потребуватиме захисту чи допомоги у зв'язку з переміщенням і зможе користуватися своїми правами людини без дискримінації через свій статус. Існує три міжнародно визнані довгострокові рішення для ВПО, які вони повинні мати можливість реалізувати в безпечний, добровільний і гідний спосіб:

- Остаточне повернення та реінтеграція в місці походження;
- Остаточна інтеграція в приймаючій громаді; або
- Остаточний переїзд та інтеграція в іншій частині країни (поселення).

Шлях до досягнення довгострокових рішень — це тривалий і складний процес, який охоплює вирішення проблеми захисту прав людини, гуманітарних проблем, проблем розвитку, відбудови та розбудови миру, що вимагає своєчасного і скоординованого залучення різних суб'єктів.⁶⁷

⁶⁰ Міжнародна організація з міграції (МОМ), вересень–жовтень 2023 року, [Thematic Brief - Social Cohesion and Public Trust](#).

⁶¹ Приблизно 50 доларів США за обмінним курсом станом на травень 2024 року.

⁶² З обговорень ВПО у ФГ (18–39 років) у Миколаївській громаді

⁶³ З обговорень ВПО у ФГ (18–39 років) у Павлоградській громаді

⁶⁴ Міжнародна організація з міграції (МОМ), вересень–жовтень 2023 року, [Thematic Brief - Social Cohesion and Public Trust](#).

⁶⁵ З обговорень ВПО у ФГ (18–39 років) у Миколаївській громаді

⁶⁶ З обговорень ВПО у ФГ (40+) у Львівській громаді

⁶⁷ Brookings Institute and University of Bern, April 2009, Inter-Agency Standing Committee on Durable Solutions: [Framework: Durable Solutions for Internally Displaced Persons](#)

3.2.1. На шляху до вирішення проблеми: бачення розв'язки

Фізична безпека є обов'язковою передумовою для будь-якого з рішень

У всіх локаціях закінчення війни, яке часто вбачають як перемогу України, тісно пов'язувалося з перспективою жити в мирі та гарантією безпеки для себе і сім'ї. ВПО одностайно вважають це першочерговою потребою. Цю думку поділяють і члени приймаючих громад, незалежно від того, яким довгостроковим рішенням вони надають перевагу. Однак ВПО, які обмірковують ймовірність тривалого перебування в цьому статусі і намагаються примиритися з цією ідеєю, висловлюють невизначеність щодо своїх майбутніх можливостей. Безпекові проблеми, непередбачувані зміни лінії фронту та невизначеність щодо того, яка інфраструктура та які послуги залишаться доступними, підкреслюють значні труднощі, з якими стикаються ВПО при виборі та обмірковуванні шляхів до досягнення довгострокового рішення.

“Я не знаю. Я не знаю, яка моя доля. У мене навіть немає дороги додому. Розумієте? Антонівського мосту немає. Каховської дамби немає. Туди неможливо потрапити.”⁶⁸

“Села більше немає, кордон поруч, ми живемо в лісі: він наполовину український, наполовину російський. І що я буду робити там у старості? Що я буду там будувати? Я не бачу, як там можна жити.”⁶⁹

“Крім того, там зараз немає ні лікарень, ні дитячих садків, ні шкіл. Усе знищено. Немає перспектив стабілізації ситуації навіть через десять–п'ятнадцять років.”⁷⁰

Надія і прагматизм: погляди різних поколінь

Під час обговорень у фокус-групах можна було чітко простежити відмінності в поглядах різних поколінь на перспективи остаточного вирішення проблеми переміщення населення. Тим, кому 40 років і більше, складно уявити стале вирішення проблеми переміщення населення. У ході дослідження стало зрозуміло, що учасники живуть на межі між надією і безнадією: багато хто чіпляється за знайоме минуле, і їм важко уявити собі майбутнє, в якому вони можуть не повернутися до того життя, яким вони жили до переміщення.

“Безпека там, звідки я родом. Коли я впевнена, що можу відвідати своїх родичів, які можуть повернутися туди в будь-який час, і що я можу спокійно відвідати кладовище, тому що моя мама померла якраз перед повномасштабним вторгненням. Це буде завершенням моєї історії як переселенки.”⁷¹

Натомість більшість молодших ВПО підходять до поняття довгострокового рішення більш прагматично, враховуючи такі міркування, як перспективи отримання засобів до існування та добробут для своїх дітей. Хоча вони також враховували емоційне значення повернення додому, молодші ВПО продемонстрували готовність розглядати альтернативні варіанти і застосовувати

гнучкіший підхід до оцінювання різних критеріїв і чинників. Таку адаптивність можна частково пояснити меншою фізичною та емоційною прив'язаністю до свого місця походження порівняно зі старшими ВПО.

“Моя зарплата тут в чотири рази вища, ніж там [звідки я родом]. Якщо все закінчиться, то знадобиться більше року, двох чи трьох років, щоб все відновити і щоб я міг там працювати. Моїй дитині тут подобається. Я б залишився тут, хоча мене все ж тягне додому.”⁷²

Члени приймаючої громади підкреслювали особистий характер такого рішення, наголошуючи на важливості того, щоб ВПО визначали правильні пріоритети і будували плани відповідно до своїх мотивацій і прагнень.

“Гадаю, переселенці самі повинні розуміти, чого вони хочуть. І поставити перед собою мету, як це змінити. Я думаю, що це в основному залежить від людей. Від того, як вони працюють над собою та своїм життям.”⁷³

3.2.2. Знову вдома? Перспективи повернення

У більшості ВПО по всій Україні, особливо серед тих, кому за 40, є спільна мрія: одного дня повернутися додому — хоча багато хто визнає, що наразі це неможливо. Ці настрої підтверджують наявні в МОМ дані, які вказують на те, що ВПО старшого віку (60 років і старші) частіше висловлюють намір повернутися до свого звичного місця проживання, ніж ВПО молодшого віку.⁷⁴

“Зрештою, це колись закінчиться... Я перестану вважати себе переселенцем, коли зможу безпечно жити у своєму домі.”⁷⁵

Більшість членів приймаючих громад також вважали повернення ВПО до місця походження найбільш прийнятним варіантом для вирішення проблеми переміщення, сприймаючи це як повернення

до всього знайомого і віднаходження відчуття дому. На територіях, які значно постраждали від конфлікту, місцеві вважають повернення ВПО сигналом про закінчення бойових дій і труднощів для їхніх громад, фактично ототожнюючи його з вирішенням конфлікту в цілому.

“Я хотів би, щоб усі, хто став ВПО, повернулися до своїх домівок. Де б ми не були, в якому б місті, селі, країні не були, наш дім — це те, до чого нас постійно тягне; це наші стіни, наші ліжка, наші стільці. Ми хочемо, щоб усі повернулися до своїх домівок. Ми хочемо, щоб цей жах, який тут відбувається, скінчився.”⁷⁶

⁶⁸ З обговорень ВПО у ФГ (40+) у Миколаївській громаді

⁶⁹ З обговорень ВПО у ФГ (40+) у Чугуївській громаді

⁷⁰ З обговорень ВПО у ФГ (18–39 років) у Павлоградській громаді

⁷¹ З обговорень ВПО у ФГ (40+) у Львівській громаді

⁷² З обговорень ВПО у ФГ (18–39 років) у Вишневій громаді

⁷³ З ІКІ-членами ПГ у Вишневій громаді

⁷⁴ Міжнародна організація з міграції (МОМ), листопад–грудень 2023 року, ДТМ Україна, [раунд 15](#) Опитування загального населення.

⁷⁵ З ІКІ-ВПО в Чугуївській громаді

⁷⁶ З обговорень ВПО у ФГ (40+) у Миколаївській громаді

Погляди різних поколінь: повернення

ВПО у віці 40 років і старше, які обговорювали перспективу повернення, висловлювали палке бажання відновити звичні аспекти свого життя. Такі настрої особливо помітні серед ВПО в Чугуївській, Миколаївській та Павлоградській областях, які залишилися жити неподалік від дому. Описуючи свої прагнення до повернення, вони підкреслювали важливість повернення і, за необхідності, відбудови або ремонту власного житла, возз'єднання з членами сім'ї, а також віднайдіння відчуття нормального життя і стабільності. ВПО віком 18–39 років продемонстрували меншу прив'язаність до ідеї повернення, часто розглядаючи її більш символічно. Ця вікова група часто розуміє під поверненням повернення до свого минулого життя в принципі, а не практичне рішення, що забезпечить їм стабільне майбутнє.

Загалом обидві вікові групи визнали складність цього шляху і зійшлися на тому, що просте фізичне переміщення не буде

їхньою кінцевою метою. Хоча деякі висловлювали ідеалізоване бачення відбудови, сподіваючись, що закінчення конфлікту сприятиме плавному переходу, більшість, попри емоційність, продемонстрували розуміння комплексних потреб і зусиль, яких необхідно буде докласти для цього.

“Так, після війни все буде відбудовано. Це так робиться.”⁷⁷

“Я дуже хочу повернутися до свого дому, до своїх улюблених місць, до всіх своїх сусідів, з якими ми жили разом довгий час і стали як сім'я, а тепер вони роз'їхалися. Не повинно бути ніяких бойових дій... і інфраструктура повинна бути якимось чином відновлена, щоб ми могли користуватися водопостачанням, каналізацією, електрикою. Магазини та аптеки мають працювати... життя має бути комфортним.”⁷⁸

Закладаючи фундамент: безпека та стабільність як наріжні камені

Переважає більшість ВПО вважають фізичну та матеріальну безпеку основними передумовами для остаточного повернення. Їхнє бачення було зосереджене на перемозі, житті без страху, віднайдінні миру та досягненні психосоціального добробуту. ВПО, яка зараз перебуває у Львівській громаді, змогла описати, як це буде відбуватися:

“Одна з умов — це мир, не тоді, коли ти йдеш і присідаєш на кожному кроці через вибухи... а коли ти йдеш, і навколо тебе шумно в хорошому сенсі цього слова, діти сміються, діти йдуть до школи... люди біжать на роботу тощо.”⁷⁹

Обговорення з ВПО підкреслили можливі майбутні заходи безпеки, як-то будівництво стіни на кордоні та необхідність розмінування для забезпечення свободи пересування. У фокус-групах у Львівській, Чугуївській та Миколаївській громадах також наголошувалося на звільненні окупованих територій та відновленні цивільного контролю.

“Я скакую статус ВПО після повної деокупації мого села. Коли у мене буде свідомий вибір, де я буду жити, де я буду бачити своє майбутнє.”⁸⁰

Важливі чинники: житло та фінансова безпека

Обидві вікові групи визначили житло та фінансову безпеку взаємозалежними пріоритетними потребами, пов'язаними зі стабільністю. Вони хочуть «мати хоч якийсь куточок, звідки тебе завтра не попросять», що підкреслює важливість безпечних та передбачуваних умов для життя. Бажані рішення включають надання житла від держави, зусилля з відбудови та компенсацію за пошкоджене або зруйноване майно.

“Житло забезпечує постійність, певну впевненість у тому, що воно твоє і це твій дім.”⁸²

Молодші та старші ВПО по-різному описували фінансову безпеку. Молодші ВПО розповідали про стабільну, добре оплачувану роботу, тоді як старші ВПО у Львівській та Павлоградській громадах наголошували на важливості отримувати соціальні виплати.

Інфраструктура та послуги: вирішення додаткових проблем та реалізація пріоритетів

Менше уваги було приділено відновленню інфраструктури, хоча медичні послуги були відзначені як найважливіші для ВПО старшого віку в Миколаївській громаді. Батьки підкреслили важливість офлайн-освіти для дітей, щоб відновити відчуття нормальності та соціальні зв'язки. Заходи із забезпечення правової безпеки згадувалися побіжно, в основному в контексті компенсацій

та правових процедур, пов'язаних із житлом і майновими правами. Інші аспекти, пов'язані із соціальною згуртованістю і психосоціальною безпекою, як-то возз'єднання сім'ї, возз'єднання з друзями, а також нематеріальні аспекти, як-то віра в майбутнє, щастя і свобода, отримали співставну увагу.

Небажання повертатися: постконфліктні реалії

У Вишневому погляд на повернення як на довгострокове рішення суттєво відрізнявся від думок, що переважають в інших громадах. Хоча один ВПО висловив бажання повернутися, пояснюючи це тим, що вдома для нього більше можливостей для працевлаштування, інші ставляться до дії повернення з

побоюванням. Занепокоєння та страхи з приводу впливу окупації та конфлікту, зокрема на тих, хто залишився, змусили їх сприймати свої рідні міста на сході як потенційно небажані місця, несумісні з їхніми прагненнями.

⁷⁷ З обговорень ВПО у ФГ (18–39 років) у Павлоградській громаді

⁷⁸ З ІКІ-ВПО в Миколаївській громаді

⁷⁹ З ІКІ-ВПО у Львівській громаді

⁸⁰ З обговорень ВПО у ФГ (18–39 років) у Миколаївській громаді

⁸¹ З обговорень ВПО у ФГ (18–39 років) у Львівській громаді

⁸² З обговорень ВПО у ФГ (18–39 років) у Львівській громаді

“Я хочу додому, але треба розуміти, що навіть якщо ти повернешся додому, все буде не так, як раніше... багато хто поїхав працювати на Російську Федерацію, і твоє ставлення до них буде зовсім іншим. Ти більше не зможеш спілкуватися з ними, як раніше. Ти більше не зможеш водити дитину до дитячого садочка чи школи, бо знаєш, що ці вчителі вже навчали інших дітей за іншою програмою. Це вже не буде колишнім життям.”⁸³

3.2.3. Інтеграція: Вибір або відсутність вибору

Зважаючи свої варіанти, деякі, переважно молодші, ВПО розглядають інтеграцію в приймаючій громаді як найкраще рішення. Примітно, що цей вибір не вважали доцільним молодші ВПО у Львівській громаді та старші ВПО в Миколаївській громаді, де переважна соціальна напруженість у відносинах з приймаючою громадою розглядалася як перешкода для стійкої інтеграції. Серед тих, хто не проти інтеграції, спостерігалася подвійна динаміка: одні вважають, що їм більше нікуди йти, інші ж достатньо задоволені своїм нинішнім місцем проживання в довгостроковій перспективі. Інтеграція здається логічним компромісом для багатьох, оскільки дає змогу отримати стабільність в умовах невизначеності. Тим не менше, багато хто не виключає подальшого переміщення, якщо зміняться обставини, особливо безпекові.

Причини залишитися: Фактори, що впливають на інтеграцію

Для ВПО, які планують інтегруватися в приймаючій громаді, формування почуття приналежності, адаптація до свого оточення, пошук стабільності в повсякденному житті та налагодження рутини, включно з роботою та освітою для дітей, є вирішальними факторами. Ті, хто з моменту прибуття досягнув прогресу в досягненні деяких із цих цілей, виявилися більш схильними до вибору цього шляху. Сім'ї з дітьми називають їх мотивацією залишитися — переважно для того, щоб уберегти дітей від небезпеки.

Точка зору приймаючих громад: ставлення до інтеграції

У приймаючих громадах у всіх досліджуваних локаціях, у тому числі тих, де ВПО висловлювали незадоволення соціальною напруженістю, члени громад загалом розглядали інтеграцію ВПО як реальний шлях до вирішення проблеми переміщення населення. Одні формулювали інтеграцію як середньострокове рішення на період відновлення, тоді як інші уявляли її як остаточний крок. Ставлення до інтеграції в приймаючих громадах було різним: Вишнева та Павлоградська громади загалом продемонстрували прийняття ідеї інтеграції, в той час як у Миколаївській громаді переважали насторожені настрої, а в Чугуївській — зосередженість на взаємоповазі. У Львівській громаді, як зазначалося раніше, місцеві жителі переважно мають певні очікування від ВПО, зокрема щодо того, що ВПО мають робити активні кроки, щоб проявити гнучкість, прийняти місцеві звичаї та досягти самодостатності, наприклад, погоджуючись на будь-яку доступну роботу.

⁸⁴ Із обговорень членів ПГ у ФГ у Чугуївській громаді

⁸⁵ З ІКІ-ВПО у Львівській громаді

⁸⁶ З ІКІ-ВПО (40+) в Павлоградській громаді

⁸⁷ З обговорень ВПО у ФГ (18–39 років) у Львівській громаді

⁸⁸ З обговорень ВПО у ФГ (18–39 років) у Павлоградській громаді

⁸⁹ З обговорень ВПО у ФГ (40+) у Павлоградській громаді

⁹⁰ З ІКІ-ВПО (18–39 років) в Чугуївській громаді

⁹¹ Із обговорень членів ПГ у ФГ у Миколаївській громаді

⁹² Із обговорень членів ПГ у ФГ у Павлоградській громаді

⁹³ З обговорень у фокус-групах із членами ПГ у Вишневій громаді

Визнаючи можливість виникнення проблем у постконфліктний період, як-то соціальної напруженості і бар'єрів на шляху до (ре) інтеграції в місцях походження, член Чугуївської приймаючої громади погодився із занепокоєнням, висловленим ВПО у Вишневій громаді щодо прірви між тими, хто виїхав, і тими, хто залишився.

“Моя оцінка основана на тому, що відбувається на вулиці: люди, які залишилися на території громади, агресивно ставляться до тих, хто виїхав у перші дні війни.”⁸⁴

“Я відчував себе переселенцем протягом місяця або максимум двох, коли почувався як риба без води.”⁸⁵

“Живу своїм життям, бо розумію, що не можна повернутися до руйн. Йти просто нікуди. І ти намагаєшся адаптуватися тут. Якщо ти тут, значить, ти тут. І якщо тебе тут щось не влаштовує, то ти шукаєш краще місце. Ми з сім'єю намагаємося не зациклюватися на цьому.”⁸⁶

“Я хотів би повернутися до Маріуполя, щоб попрощатися. Я не можу жити на кладовищі, ось що я відчуваю.”⁸⁷

“Мені тут подобається, всі мої потреби, особливо пов'язані з дітьми, задовольняються. Всіма позакласними заходами та дитячим садочком я задоволена.”⁸⁸

“Кожен робить власний вибір. Я розглядаю можливість залишитися в цій громаді, тому що робота мого чоловіка дуже важлива для нього, і ми прив'язані до неї. Тобто, йому залишилося працювати тут рік, ми залишимося тут на цей рік, а далі подивимося.”⁸⁹

“Звичайно, в першу чергу я думаю про свою дитину, щоб вона не бачила і не чула всього цього.”⁹⁰

“Ми маємо допомагати їм, чим можемо, приймати їх у нашії громаді, надавати допомогу, щоб люди відчували себе як вдома і щоб це місто стало їхнім домом. Отже, по-перше, ми повинні прийняти їх усіх.”⁹¹

“Багато сімей переселенців живуть у нашому місті вже понад півтора року і вже стали активними мешканцями цього міста. Вони співпрацюють з органами влади, волонтерами та волонтерськими центрами.”⁹²

“Якщо людина знайшла місце, знайшла роботу, навіщо їй зриватися і їхати звідси?”⁹³

Прагнення до стабільності: житло і безпека

ВПО, які надають перевагу інтеграції, так само, як і ті, хто бажає повернутися, визначає пріоритетами фізичну та матеріальну безпеку. Занепокоєння з приводу безпеки зосереджені на очікуванні припинення конфлікту, тоді як наявність житла стала головним пріоритетом нарівні з потребами в засобах до існування, особливо для молодших ВПО, які намагаються знайти баланс між доходами та забезпеченням себе нормальним житлом.

Погляди приймаючих громади та ВПО на фактори, що можуть сприяти остаточній інтеграції, подібні, особливо в частині визнання важливості задоволення базових потреб.

“Єдине, що вони [ВПО] можуть зробити тут, щоб наблизитися до цієї умови [безпеки], — це задовольнити всі свої базові потреби: житло, робота, фінансова безпека тощо.”⁹⁴

Під час обговорення проблеми житла стабільність і передбачуваність були визнані вирішальними факторами, причому

деякі ВПО прямо заявили, що надання їм житла суттєво вплине на їхнє рішення залишитися в нинішньому місці перебування. ВПО підкреслили важливість доступу до програм соціального житла, а молодші учасники, які раніше не мали власного житла або усвідомлюють, що їм не бути серед перших у черзі на отримання соціального житла, якого й так не вистачає на всіх, наголосили на необхідності підтримки та доступності державних житлових програм. Такі субсидовані програми або програми з невеликим початковим внеском розглядаються як економічно доцільний спосіб забезпечити себе житлом у приймаючих громадах.

“Якщо тут буде житло, то проблем не буде... Я хочу додому, але якщо тут буде житло, то мені все одно, де працювати. Тут ти в безпечному місті.”⁹⁵

“Житло. Це вирішальний фактор, але коли воно власне, а не орендоване. Тоді я б не вважав себе ВПО.”⁹⁶

Фінансова стабільність: долаючи труднощі та усуваючи вразливості

Стабільність знову стала центральною темою в обговореннях про засоби до існування, що підкреслює важливість гарантованої зайнятості для інтеграції. Окрім забезпечення фінансової безпеки, стабільна робота сприймається як важлива передумова для відновлення відчуття нормальності. ВПО у Вишневій громаді підкреслили необхідність перекваліфікації для подолання прогалін у навичках та використання можливостей у їхньому нинішньому місці проживання. Деякі старші ВПО також пов'язують фінансову стабільність із доступом до соціальної підтримки та державних виплат, підкреслюючи труднощі з покриттям основних витрат, особливо витрат на здоров'я.

“Тут живуть пенсіонери... Потрібно стільки грошей. Де їх взяти? Їм [лікарням] байдуже, що ти переселенець, як-то кажуть, давай гроші або йди...”⁹⁷

У зв'язку з переглядом критеріїв для отримання допомоги на проживання для ВПО у березні 2024 року учасники обговорень

підкреслили фінансову вразливість ВПО та потенційний вплив на сталість бажаних для них довгострокових рішень. Ці зміни обмежили доступ до допомоги на проживання на основі конкретних профілів соціально-економічної вразливості, що викликало занепокоєння щодо здатності вразливих домогосподарств задовольняти базові потреби та відбудовувати своє життя.⁹⁸ У Павлоградській громаді ВПО, які раніше були налаштовані на інтеграцію, тепер розглядають можливість переїзду за кордон, якщо зменшать виплати, які називають «гарантією завтрашнього дня»,⁹⁹ і пошуку допомоги за схемами тимчасового захисту в країнах ЄС для задоволення своїх базових потреб.

“Кажуть, що виплати ВПО будуть скасовані. Скажіть, як я і моя дитина будемо жити? Я отримую ці 5 000 гривень. Це небагато, але як я буду жити без цього? І я не маю роботи.”¹⁰⁰

Забезпечення нагальних потреб в першу чергу: врахування додаткових труднощів

ВПО в Чугувській та Миколаївській громадах наголошують на важливості відновлення критично важливої інфраструктури, що підкреслює місцеві проблеми в суттєво постраждалих громадах. Хоча учасники й відзначали потреби в освіті, медицині, соціальній згуртованості та психосоціальному добробуті, ці потреби не є пріоритетними. Аналогічно, фактори, пов'язані з возз'єднанням

сім'ї та недискримінацією, згадувалися, але їм було приділено мало уваги. Така нижча пріоритетність не означає, що додаткові фактори є неважливими; радше слід розуміти, що вони були відсунуті на другий план більш нагальними та першочерговими потребами, з якими стикаються багато ВПО, особливо в контексті інтеграції в приймаючій громаді.

3.2.4. Переселення: за і проти

Переселення, чи то в межах України, чи то за кордон, є бажаним довгостроковим рішенням для небагатьох ВПО. Винятком є випадки, коли до цього спонукають нагальні безпекові проблеми або зменшення допомоги. Хоча молодші ВПО відкриті до можливості переїзду в пошуках роботи

в межах України, що узгоджується з наявними даними, які вказують на більшу готовність молодших людей до переїзду, більшість з них не шукали активних шляхів переїзду, незважаючи на певну невизначеність щодо постійності їхнього поточного місця проживання.

⁹⁴ Із обговорень членів ПГ у ФГ у Львівській громаді

⁹⁵ З обговорень ВПО у ФГ (40+) у Вишневій громаді

⁹⁶ З обговорень ВПО у ФГ (18–39 років) у Миколаївській громаді

⁹⁷ З обговорень ВПО у ФГ (40+) у Миколаївській громаді

⁹⁸ Міжнародна організація з міграції (МОМ), квітень 2024 року, ДТМ Україна, [Thematic Brief: Defining Vulnerability: Impact of the Changes to the IDP Living Allowance](#)

⁹⁹ Підтвердження обговореного у ФГ із ВПО (18–39 років) у Павлоградській громаді

¹⁰⁰ З обговорень ВПО у ФГ (18–39 років) у Чугувській громаді

¹⁰¹ Міжнародна організація з міграції (МОМ), листопад–грудень 2023 року, ДТМ Україна, [раунд 15](#) Опитування загального населення.

Вивчення варіантів: в Україні та за кордоном

Коли ВПО говорять про переїзд у межах України, вони, як правило, мотивують це відсутністю зв'язку з нинішнім місцем проживання та можливістю задовольнити незадоволені потреби, які вони вважають недосяжними в їхній нинішній ситуації.

“Важко сказати, де закінчиться моє переселенство, де настане мир. Я не певен, що це станеться в цій громаді, я поки не знаю.”¹⁰²

“Мені все одно, де жити. Місто не має значення. Ми просто повинні враховувати роботу мого чоловіка, і все. Інакше це не має жодного значення. Нехай це буде навіть якийсь колгосп. Нам просто потрібне житло. Все зводиться до житла.”¹⁰³

Такі настрої та відчуття відчуженості зрозумілі для багатьох, хто не мав вибору, куди переміститися, і кому важко осісти в нинішньому оточенні.

“У нас не було часу вибирати. Ми сіли в машину і просто поїхали, куди очі бачили. Ми виїжджали із зони бойових дій, і Павлоград трапився першим. Коли ми приїхали, там були вільні місця, і нас змогли розмістити, тож ми там і залишилися.”¹⁰⁴

Для тих небагатьох ВПО, які згадували про переселення за межі України, це є передусім реакцією на такі фактори, як погіршення безпекової ситуації або зменшення допомоги, а не свідомим, добровільним вибором на шляху до остаточного вирішення проблеми.

Розчарування за кордоном: важко сформувані почуття приналежності

Попри те, що деякі вважають прихильними положення Директиви Європейського Союзу про тимчасовий захист, свідчення жінок-ВПО, які повернулися в Україну, говорять про ізоляваність і нереалізованість. Емоційні та фізичні наслідки переміщення за кордон і проблеми з пошуком повноцінної роботи ускладнювали подолання відчуття втрати зв'язку з домівкою та сім'єю. Питання безпеки стають другорядними порівняно з бажанням відчутти приналежність і почуватися як вдома.

3.2.5. Який шлях обрати? Висновки

Вивчення того, як ВПО уявляють собі завершення свого шляху в цьому статусі, допомогло виявити сталі пріоритети, зокрема, безпеку та захищеність, а також задоволення найважливіших життєвих потреб у засобах до існування для досягнення омріяної стабільності і відчуття, що вони «знову вдома». Однак індивідуальні та глибинні фактори, як-то вік, структура сім'ї, довоєнний рівень життя та нинішні реалії переселенців, суттєво впливають на їхні рішення та плани. Оскільки ВПО та приймаючі громади стикаються з проблемою тривалого переміщення та постійної невизначеності, надзвичайно

3.3. ПОДАЛЬШІ КРОКИ: КУДИ ПРЯМУВАТИ ДАЛІ?

“Люди живуть перший рік, другий рік і вірять, що вони повернуться. Потім у них з'являється апатія і депресія. А потім вони розуміють, що треба починати життя заново, з чистого аркуша... Я просто ще не дійшла до цього емоційно. Здатися, забути і почати все спочатку.”¹⁰⁹

¹⁰² З ІКІ-ВПО в Павлоградській громаді

¹⁰³ З ІКІ-ВПО у Вишневій громаді

¹⁰⁴ З ІКІ-ВПО в Павлоградській громаді

¹⁰⁵ З обговорень ВПО у ФГ (18–39 років) у Львівській громаді

¹⁰⁶ З обговорень ВПО у ФГ (18–39 років) у Миколаївській громаді

¹⁰⁷ З обговорень ВПО у ФГ (18–39 років) у Вишневій громаді

¹⁰⁸ З ІКІ-ВПО в Чугуївській громаді

¹⁰⁹ З обговорень ВПО у ФГ (18–39 років) у Львівській громаді

¹¹⁰ Brookings Institute and University of Bern, April 2009, Inter-Agency Standing Committee on Durable Solutions, [Framework: Durable Solutions for Internally Displaced Persons](#)

“Коли стане небезпечно, я кину роботу і за дві години буду за кордоном.”¹⁰⁵

“Якщо завтра щось станеться, я поїду за кордон. Це вже вирішено. Я не хочу поневірятися Україною, як уже було, і краще поїду за кордон.”¹⁰⁶

Нинішні правові обмеження, в тому числі накази про призов на військову службу та закриття кордонів для чоловіків у зв'язку з введенням воєнного стану, перешкоджають тим, хто висловлює бажання переїхати за кордон. Такі обмеження загрожують розлукою сім'ї, а це компроміс, на який багато хто не хоче або не може піти. Майбутні зміни в цій політиці можуть змінити наміри щодо переміщення.

“Я могла би розглянути варіант виїзду за кордон, але у мене є син, якому вже 19 років, то чому я повинна брати молодшу дитину і їхати, залишаючи старшого тут? Це теж не варіант, тому ми просто залишаємося тут.”¹⁰⁷

Обговорюючи пріоритети, пов'язані з цим варіантом, ВПО наголошували на доступному житлі та можливостях для працевлаштування як на вирішальних факторах для будь-якого майбутнього переїзду: як у межах України, так і за кордон. Крім того, деякі з них підкреслили важливість підтримки з боку громади та наявності місць для дозвілля.

“Перебуваючи за кордоном, у Польщі, я відчувала себе вирваним з корінням старим деревом, яке ніяк не пересажували. Я повільно вмрала психічно і фізично... Я могла знайти лише чорну роботу, наприклад, прибиральниці в готелі, кухарки чи щось на кшталт того.”¹⁰⁸

важливо проявляти гнучкість та адаптивність у підтримці ВПО на їхньому шляху. Оскільки фактори та обставини продовжують змінюватися, завданням суб'єктів, які підтримують прогрес на шляху до винайдення довгострокових рішень, є забезпечення того, щоб усі ВПО, як молоді люди, які шукають роботу, так і люди старшого віку, які прагнуть повернутися додому, могли вільно обирати та коригувати свій шлях, не втрачаючи при цьому свого положення та можливостей.

Шлях до винайдення довгострокових рішень для ВПО за своєю суттю є динамічним, складним і поступовим. Рішення можуть стати остаточними лише через роки або навіть десятиліття після переїзду до місця походження чи переселення або після прийняття рішення про інтеграцію в приймаючій громаді.¹¹⁰ Вступна цитата дає уявлення про складний та емоційно насичений досвід вимушеного переміщення, підкреслюючи заважкий тягар ситуації, коли доводиться «починати все спочатку».

У цьому розділі розглянуто конкретні кроки, які ВПО та члени приймаючих громад визначили для переходу від нинішніх умов переміщення до досягнення бажаного довгострокового

рішення, визнаючи, що довгострокове рішення — це процес, а не кінцевий пункт.

3.3.1. Рухаємося далі: визначення шляху

ВПО виявилось непросто визначити свої подальші кроки на шляху до винайдення довгострокових рішень. Адаптація до нового середовища, іншої культури та бюрократичних процедур в умовах постійної невизначеності з безпековою ситуацією створювала значні перешкоди, особливо для тих, хто перемістився з громад, що значно постраждали від війни. Розмови про подальші кроки ВПО часто зводили до перспективи вирішення конфлікту. Деякі ВПО вважали, що комплексне планування можливе лише після завершення конфлікту.

“Якщо війни більше не буде, то ми всі можемо сказати, що ми починаємо новий етап, ми вже починаємо будувати плани.”¹¹¹

Інші демонстрували більш проактивний індивідуальний підхід, намагаючись на тому, що прийняття, адаптація та гнучкість є ключем до прогресу. Одна жінка розповіла, що, хоч вона є кваліфікованим ветеринаром, вона не захотіла відкладати життя і почала працювати асистентом вчителя.

“Вони сказали, що моя спеціалізація — це зовсім не їхня сфера, але якби у мене був диплом, вони б узяли мене на роботу. Звісно, зарплата в мене невисока. Я отримую мінімальну зарплату, бо не маю досвіду роботи... Півтора року я була безробітною, а потім зрозуміла, що мені потрібно інтегруватися в суспільство.”¹¹²

Приймаючі громади, як правило, погоджувалися з цією точкою зору, особливо в районах, де були виявлені мовні та культурні відмінності, наголошуючи при цьому на важливості вивчення ВПО мови та засвоєння місцевих культурних норм.

“Головне — бажання. Якщо людина хоче працювати, вона почне з будь-якої роботи. Не треба соромитися жодної роботи. Якщо ви збираєтеся досягти своєї мети, вам потрібне житло, і вам потрібно заробити на нього гроші. Це пріоритет. А як щодо мови?”¹¹³

Погляди різних поколінь: колективні цілі чи індивідуальні шляхи?

Обговорюючи свої подальші кроки, ВПО ділилися різними думками. Старші групи, зокрема, натякали на необхідність стратегічних, орієнтованих на розвиток підходів до відновлення, наголошуючи на необхідності взаємодії з місцевою владою, а деякі пропонували законодавчі зміни. Зокрема, у Миколаївській області представники старшої групи закликали до розробки попереднього плану дій із відновлення постраждалих громад, наголошуючи

на індивідуальних планах для конкретних територій, які би враховували оцінені потреби та вразливості.¹¹⁴ Натомість молодші ВПО часто пропонували загальніші ідеї, спрямовані на індивідуальне поступове досягнення стабільності. Попри таке розмаїття думок за результатами цих обговорень можна виділити спільні теми та закономірності.

3.3.2. Рухаємося далі: пріоритети для подальших кроків

Безпека понад усе: мир заради безпеки

Міркування безпеки залишалися найважливішими в усіх обговореннях, причому ВПО підтримують ідею вжиття заходів щодо забезпечення фізичної та матеріальної безпеки. Серед різних вікових груп були визначені різні пріоритети, але всі вони підкреслювали нагальність припинення конфлікту та деокупації територій задля встановлення тривалого миру. ВПО старшого

віку наголошували на конкретних заходах, як-то розмінування, які мають вирішальне значення для доступу сімей до відкритих просторів. Молодші ВПО підкреслили, що надійний захист кордону є довгостроковою інвестицією в безпеку, поряд з такими нагальними потребами, як бомбосховища, особливо в дитячих установах, і поширення інформації про потенційну загрозу мін.

Проблеми з житлом: у пошуках притулку та в очікуванні компенсації

Вирішення нагальних житлових питань та отримання компенсації за майно хвилюють ВПО різного віку. У короткостроковій перспективі молодші ВПО хотіли би мати доступні умови кредитування або програми співфінансування для полегшення придбання житла, тоді як старші ВПО, багато з яких мали власне житло до переміщення, наголошували на важливості забезпечення соціальним житлом із боку держави або міжнародних донорів. Члени приймаючих громад підтримали таку ідею, відзначивши важливість задоволення житлових потреб ВПО за допомогою таких схем, як пільгове кредитування житла, і наголосивши на необхідності подальшої державної фінансової підтримки. ВПО з декількох локацій наголошували на необхідності вжиття заходів щодо забезпечення прозорості та критеріїв розподілу соціального житла на основі потреб. У Львівській громаді особливо увагу

звернули на проблеми, з якими стикаються ВПО старшого віку, підкресливши їхні особливі труднощі.

“Необхідно брати до уваги доступність і можливості людей. Якщо говорити про перший внесок, то він має бути реалістичним, а не 20% від вартості квартири. Хто може витягнути гроші з кишень і заплатити 20% від вартості квартири одразу?”¹¹⁵

“Люди повинні мати певний дохід, щоб мати можливість виділяти кошти на житлово-комунальні послуги, їжу, щоб забезпечувати своїх дітей і сім'ю. На жаль, без грошей жити неможливо.”¹¹⁶

¹¹¹ З обговорень ВПО у ФГ (40+) у Миколаївській громаді

¹¹² З ІКІ-ВПО у Вишневій громаді

¹¹³ З ІКІ-членами ПГ у Львівській громаді

¹¹⁴ Більшість учасників цієї групи були переселенцями з Херсона

¹¹⁵ З обговорень ВПО у ФГ (18–39 років) у Вишневій громаді

¹¹⁶ З обговорень членів ПГ у ФГ у Чугуївській громаді

“Коли ми йдемо містом, ніхто не дивиться на найкрасивіший будинок, всі дивляться на найбільш розбитий і думають: «Дайте нам хоча б цей».”¹¹⁷

“Люди похилого віку, які були впевнені у своїй старості, які жили у власних будинках, які мали все... їм потрібне житло, і тоді вони знову зможуть бути впевненими в собі.”¹¹⁸

Серед ВПО пролунав спільний заклик забезпечити компенсацію за пошкоджене або зруйноване житло чи майно. У той час як ВПО старшого віку в Павлоградській та Чугуївській громадах виступали за компенсацію на паритетних засадах, наполягаючи на тому, що втрачене слід повернути, ВПО в Миколаївській громаді пропонували компенсацію у формі будівництва з огляду на ризики, пов'язані з девальвацією грошових коштів у нинішніх умовах.

Забезпечення стабільних засобів до існування: ключовий елемент

Здійснення конкретних кроків для забезпечення стабільного працевлаштування виявилось критично важливим для ВПО в усіх досліджуваних локаціях. ВПО наголосили на нагальній потребі у створенні робочих місць та підкреслили важливість державної підтримки в цьому питанні. Перепідготовка та спеціалізована підтримка для виходу на ринок праці стали спільною для ВПО з усіх локацій потребою для вирішення проблеми невідповідності навичок та збільшення можливостей для працевлаштування в приймаючих громадах. Незважаючи на відкритість до потенційної зміни кар'єри, молодші ВПО залишаються скептично налаштованими щодо реальної наявності відповідних можливостей. Один учасник розповів про проблеми, з якими він стикається під час пошуку роботи.

“Візьмемо центр зайнятості. Що зараз потрібно на ринку? Це слюсар, електрик, будівельник і все. І ви не завжди можете вибрати те, що хочете, з того списку, який вони пропонують. Якщо це вузька спеціальність, ви не підете на роботу.”¹²¹

Як ВПО всіх вікових груп, так і члени приймаючих громад відзначали необхідність гідної оплати праці для забезпечення фінансової стабільності. ВПО старшого віку наголошували на необхідності подолання вікової дискримінації на ринку праці, підвищення пенсій та посилення зобов'язань щодо своєчасної виплати державної допомоги.

“Якщо нам будуть платити гідну зарплату, ми будемо працювати в своїй країні і нікуди не поїдемо.”¹²²

Відбудова для оновлення: потреба у відновленні

Переводячи свої надії на відновлення рідних місць у практичну площину, ВПО наголошували на необхідності відновлення не лише житла, а й критичної інфраструктури, послуг та місць для дозвілля. ВПО старшого віку підкреслили важливість відродження місцевої економіки шляхом відновлення промислових підприємств та трансформації сільськогосподарських практик. Загалом ВПО підкреслили важливість повернення громад до життя, надання пріоритетного доступу до послуг з працевлаштування та освіти

“Зачекайте, у нас є право власності. Сьогодні, наприклад, моє житло недоступне. Крім того, в мене просто забрали моє майно, і все. Я правий? Я вважаю, що має бути компенсація за втрачене житло.”¹¹⁹

“Компенсація — це одне, але якщо житло повністю зруйноване, то видають житлові сертифікати. Такий сертифікат має дорівнювати за вартістю зруйнованому житлу.”¹²⁰

І в Павлоградській, і в Миколаївській громадах ВПО старшого віку закликали до репарацій від Росії для вирішення житлових та інфраструктурних потреб, що сприятиме відновленню постраждалих громад.

“Але зараз у нас дуже мало робочих місць, де можна заробити на житло. Можна піти і працювати так. Тут можна задовольнити лише свої базові потреби з такою роботою. Не знаю.”¹²³

ВПО та приймаючі громади відзначили практичні перешкоди для працевлаштування, особливо для матерів, які повертаються на ринок праці через обмежені можливості для догляду за дітьми. Деякі учасники висловили думку про те, що варто розширювати можливості віддаленої роботи для людей, які мають такі обмеження.

“Роботи майже нема. І навіть якщо з'являється пропозиція, дитину ні з ким залишити, бо дитячі заклади не працюють.”¹²⁴

“Якщо вони переселенці, то в них немає бабусь і дідусів, а дитячий садок не працює. Мамі потрібно йти на роботу, а дитину ніде залишити. Це дуже важко для всіх переселенців. Дитячі садки повинні працювати, тому що це важко.”¹²⁵

Молодші ВПО у Львівській та Чугуївській громадах висловили зацікавленість у доступі до державних програм підтримки бізнесу та спрощенні процедури отримання бізнес-грантів як альтернативних шляхах для досягнення економічної стабільності.

для дітей та молоді, а також відновлення медичних закладів та кваліфікованого персоналу. Залучення інвестицій для підтримки зусиль із відбудови з боку міжнародних суб'єктів визнано спільним пріоритетом для більшості груп, але водночас лунали заклики до посилення уваги до підвищення прозорості та підзвітності на всіх рівнях влади, особливо в питаннях розподілу житла та управління фінансуванням планів відбудови та відновлення.

¹¹⁷ З обговорень ВПО у ФГ (40+) у Львівській громаді

¹¹⁸ З обговорень ВПО у ФГ (40+) у Львівській громаді

¹¹⁹ З обговорень ВПО у ФГ (40+) у Миколаївській громаді

¹²⁰ З обговорень ВПО у ФГ (40+) у Чугуївській громаді

¹²¹ З обговорень ВПО у ФГ (18–39 років) у Вишневій громаді

¹²² З обговорень ВПО у ФГ (18–39 років) у Миколаївській громаді

¹²³ З обговорень у фокус-групах із членами ПГ у Вишневій громаді

¹²⁴ З ІКІ-ВПО в Чугуївській громаді

¹²⁵ З обговорень членів ПГ у ФГ у Павлоградській громаді

3.3.3. Куди далі? Висновки

При плануванні ВПО своїх подальших кроків, чи то «починати з нуля», чи то очікувати повернення до звичного життя, їхнім пріоритетом є встановлення стабільності та відчуття безпеки. Розуміння їхніх коротко- та середньострокових реалій і визначених пріоритетів дає чітке розуміння необхідності досягнення стабільності, якої вони прагнуть. Зусилля, спрямовані на задоволення нагальних потреб та узгодження їх з довгостроковими цілями, мають

вирішальне значення для прогресу у винайденні довгострокових рішень. Взаємодія з приймаючими громадами, визнання соціальної напруженості та реагування на неї, а також просування рішень на місцевому рівні та за ініціативи громад є ключовими елементами для планування відновлення, створення сприятливих умов для підвищення рівня самодостатності та досягнення прогресу на шляху до (ре)інтеграції.

3.4. КЕРУВАННЯ РІШЕННЯМИ : ЯКІ РОЛІ, ЧИЯ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ?

Держави несуть основну відповідальність за надання допомоги та захисту ВПО, визнаючи їхні права як громадян і резидентів та захищаючи їхню гідність. Однак для досягнення прогресу в пошуку довгострокових рішень необхідна активна участь різних суб'єктів, у тому числі ВПО.¹²⁶ Щоб громади, які зазнали впливу переміщення населення, могли самостійно визначати своє майбутнє, важливо надати їм можливість брати активну участь у виробленні й ухваленні рішень, які впливають як на них самих, так і на їхні майбутні перспективи. Визнаючи та підтримуючи індивідуальну та

громадську активність і гідність, можна сприяти створенню більш стійкого та стабільного майбутнього для всіх членів громад, що зазнали впливу переміщення населення.

Цей розділ має на меті визначити суб'єктів, які, на думку ВПО та приймаючих громад, несуть відповідальність за створення сприятливих умов і надання можливостей для просування до довгострокових рішень, а також дослідити, як вони бачать свою роль у цьому процесі.

3.4.1. Широка перспектива: визначення обов'язків і ролей

Уряд як носій обов'язків: визнання обмежень та очікувань

У ході обговорень у фокус-групах як із ВПО, так і з члени приймаючих громад виявлено, що вони сприймають український уряд як основного носія відповідальності, але вони також визнають його обмеження, зокрема в частині фінансових можливостей. Деякі ВПО висловили розчарування нещодавнім зменшенням виплат для ВПО, вважаючи це недостатньою державною підтримкою.

“ Ми змирилися зі втратою майна, але важко змиритися з відсутністю підтримки.”¹²⁷

ВПО та члени приймаючих громад по-різному трактували роль уряду, іноді намагаючись визначити відповідальні органи, а іноді

неправильно розподіляючи їхні обов'язки. Обидві групи поклали відповідальність за відбудову та відновлення на національний уряд. Місцеві органи влади, як правило, вважалися відповідальними за соціальне житло, субсидоване житло та нагляд за процесами відбудови та відновлення. Соціальний захист і місцеві заходи безпеки, як-то облаштування бомбосховищ, також відносять до компетенції місцевої влади.

Роль міжнародних суб'єктів та очікування від них, окрім фінансування, залишаються незрозумілими, особливо в умовах обмеженої зовнішньої допомоги.

3.4.2. Індивідуальні внески: ВПО та приймаючі громади

Різні ролі ВПО: приречені чекати або готові діяти

ВПО по-різному бачать свої ролі. Деякі з них демонструють чітке усвідомлення важливості власної ініціативності, висловлюючи відповідальність за взаємодію з місцевими суб'єктами для надання їм необхідної інформації та чинення важливого впливу з метою вдосконалення їхньої діяльності та планів відновлення. Натомість інші, особливо старші ВПО, займають більш пасивну позицію, перекладаючи всю відповідальність на інших, найчастіше на урядові структури, і займаючи вичікувальну позицію, сподіваючись на можливість повернутися.

Бути добропорядним громадянином і сплачувати податки визнано важливим у більшості досліджуваних локацій як серед ВПО, так і серед членів приймаючих громад. Вони вбачають у цьому основний обов'язок громадянина, а дехто вважає, що це найактивніший спосіб зробити свій внесок у поточній ситуації.

“ Встановити розумні податки — і всі будуть платити. І якщо податки обґрунтовані, а ви їх не сплачуєте, має бути покарання.”¹²⁸

У деяких випадках ВПО проявляли ініціативу, беручи участь у різних заходах, але, як правило, без визначеної стратегії. У той час як переважно старші ВПО визначили свою роль у таких заходах, як в'язання шарпеток або плетіння маскувальних сіток, як підтримку військових і внесок у шлях до перемоги, молодші ВПО зосередилися на діяльності, орієнтованій на розвиток, наприклад, написанні грантів, застосуванні своїх навичок і демонстрації обізнаності та бажання впливати на місцеву владу та інформувати її.

Розглядаючи роль ВПО у місцевому самоврядуванні, учасники окреслили своє бачення щодо їхньої змістовної участі та представництва.

“ [Нам треба] бути активними громадянами з власною позицією. Щоб висловлювати свою думку, ходити на всі зустрічі, бути активними, висловлювати свою точку зору, доводити, показувати, що ми дійсно чогось варті, і бути почутими.”¹²⁹

¹²⁶ Brookings Institute and University of Bern, April 2009, Inter-Agency Standing Committee on Durable Solutions, [Framework: Durable Solutions for Internally Displaced Persons](#)

¹²⁷ Підтвердження обговореного у ФГ із ВПО у Павлоградській громаді

¹²⁸ З обговорень ВПО у ФГ (40+) у Миколаївській громаді

¹²⁹ З обговорень ВПО у ФГ (40+) у Павлоградській громаді

Ради ВПО та участь у них згадувалися побіжно, але не привернули значної уваги з боку ВПО або членів приймаючих громад. Фасилітатори, однак, пов'язують стратегічне бачення та потенціал

ВПО старшого віку з Миколаївської громади з участю деяких із них у роботі ради.¹³⁰

Співпраця та ініціатива: погляди приймаючих громад

Загалом члени приймаючих громад підкреслили важливість єдності та активної взаємодії між ВПО та членами приймаючої громади, наголошуючи на необхідності колективних дій замість покладатися лише на місцеву владу чи зовнішню підтримку.

“ Нам потрібно якимось об'єднутися, щоб не перекидати свої проблеми на місцеву владу. Ми також повинні бути активними, брати участь, подавати петиції, говорити про свої проблеми. Бути активними. Не чекайте, що хтось допоможе нам або їм. Але все ж таки варто об'єднутися і рухатися до спільної мети.”¹³¹

Вони також підкреслили, що позитивні зміни починаються з індивідуальної ініціативи та впевненості у власних силах, повторюючи думку, висловлену деякими молодшими ВПО, які запропонували необхідний зсув у свідомості від вимагання права на отримання допомоги до розширення права і можливостей.

“ Повинна бути державна підтримка і соціальна підтримка, але якщо ми не перестанемо думати, що всі нам все винні, нічого не зміниться.”¹³²

3.4.3. Які ролі, чия відповідальність? Висновки

Активне залучення різних зацікавлених сторін, у тому числі ВПО, має важливе значення для досягнення довгострокових рішень. Серед ВПО та членів приймаючих громад спостерігається різний рівень залученості та розуміння своєї відповідальності, ролі у формуванні умов для переселенців та шляхів подальшого розвитку. Ці висновки свідчать про невикористані можливості для посилення залучення та підкреслюють важливість створення умов,

які би сприяли виробленню й ухваленню обґрунтованих рішень, законній участі та збереженню гідності в умовах переміщення. Вкрай важливо забезпечити, щоб ВПО та громади, які їх приймають, не просто терпіли переміщення, а розглядали його як процес, у якому люди можуть проявляти ініціативу, активно впливати на своє майбутнє та формувати його, а також свідомо вибирати довгострокові рішення.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Осмилення результатів цього дослідження, в якому пріоритет надано голосам ВПО та членів приймаючих громад, дає цінну інформацію про їхній досвід переміщення, сподівання на майбутнє та кроки, які вони вважають пріоритетними для остаточного вирішення своєї ситуації.

Оскільки в контексті стратегій раннього відновлення та переходу дедалі частіше обговорюють рамки довгострокових рішень, зацікавлені сторони та виробники політики, зокрема уряд як основний носій відповідальності, мають розглянути питання про те, як найкраще залучити громади, що зазнали впливу переміщення населення, до співпраці. Вкрай важливо створити сприятливі умови, які би дали змогу таким громадам брати участь у розробленні заходів реагування, які були би доступними і відповідали їхнім нагальним потребам і пріоритетам, одночасно закладаючи основу для досягнення бажаних для них рішень — чи то в найближчому, чи то в далекому майбутньому.

Активна участь громад, які зазнали впливу переміщення населення, у формуванні своїх заходів реагування замість звичайних консультацій має дуже важливе значення. Від того, як їм допомагають долати руйнівний вплив конфлікту та поратися з постійною невизначеністю, а також від того, які можливості вони отримують для того, щоб почуватися в безпеці, мати безпечне житло та стабільні економічні можливості, значною мірою залежатимуть їхні теперішні обставини та майбутні результати.

У цих рекомендаціях визнано досягнутий прогрес і запропоновано варіанти того, як зацікавлені сторони, що працюють над довгостроковими рішеннями, можуть вплинути на досвід ВПО та приймаючих громад, підтримуючи вибрані ними шляхи до сталого майбутнього.

1. **Зацікавлені сторони, включно з урядом, повинні прагнути до досягнення консенсусу щодо ключових термінів та означень для розробки політик і програм, щоб забезпечити точність даних і доступ до послуг, водночас усвідомлюючи наслідки навішування ярликів під час взаємодії з громадами, які зазнали впливу переміщення населення.** Гнучкі методології збору даних, як-то дерево рішень MOM¹³³, можуть забезпечити точну категоризацію ключових груп населення з урахуванням їхнього різноманітного досвіду. Такий збалансований підхід сприяє отриманню послідовних, надійних даних із урахуванням унікальних думок людей, які постраждали внаслідок переміщення, і з повагою до їхньої гідності. Крім того, зацікавлені сторони повинні використовувати узгоджену термінологію, щоб мінімізувати екстрактивний збір даних і, за можливості, залучати громади, сприяючи покращенню практики збору та обміну даними.
2. **У відповідь на посилення напруженості та виклики для згуртованості громад зацікавлені сторони повинні при розробленні програм і політик приділяти першочергову увагу різним аспектам, пов'язаним із конфліктом.** Це передбачає визнання та подолання існуючих і нових розколів у приймаючих громадах — між переміщеними і непереміщеними особами, а після повернення ВПО до місць їхнього походження — між тими, хто залишився, і тими, хто виїхав. Використання інструментів, основаних на ініціативах громад, як-то механізмів подання скарг та зворотного зв'язку, альтернативне врегулювання спорів та медіація за принципом «рівний рівному», може допомогти членам громади ефективно управляти конфліктами у своїх громадах та запобігати їм.

¹³⁰ Див. детальніше про ради ВПО тут: Protection Cluster, УВКБ ООН, лютий 2024 року, Рекомендації щодо співпраці між гуманітарними організаціями та радами ВПО

¹³¹ Із обговорень членів ПГ у ФГ у Павлоградській громаді

¹³² З обговорень у фокус-групах із членами ПГ у Вишневії громаді

¹³³ Міжнародна організація з міграції (МОМ), березень 2024 року, ДТМ Україна, Опитування загального населення — [Методологія](#).

3. Зацікавлені сторони повинні забезпечити, щоб програмні ініціативи надавали пріоритет довгостроковим рішенням, спрямованим на задоволення різноманітних потреб, вразливостей і прагнень ВПО. Підтримка повинна бути гнучкою та враховувати мінливий характер процесів вироблення й ухвалення рішень, визнаючи, що ВПО можуть змінювати свої уподобання з урахуванням змін обставин і нових можливостей. Програми довгострокових рішень повинні включати постійний аналіз для визначення пріоритетів і посилення прав і захисту ВПО, а також, наприклад, для уникнення ненавмисного стимулювання передчасного повернення.
4. Активна участь громад, які зазнали впливу переміщення населення, має важливе значення на ранніх етапах відновлення та переходу для забезпечення актуальності та сталості програм, спрямованих на підтримку довгострокових рішень. Зацікавлені сторони повинні постійно виявляти і відстежувати тенденції у баченні та пріоритетах, сформульованих ВПО та приймаючими громадами, як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі. Ці голоси, пріоритети та бачення повинні формувати майбутні політики та рамки, спрямовані на досягнення довгострокових рішень. Крім того, зацікавлені сторони повинні підтримувати існуючі форуми для залучення громад і, за необхідності, співпрацювати з громадами для створення таких форумів, які сприятимуть значущому внеску та виробленню й ухваленню рішень.

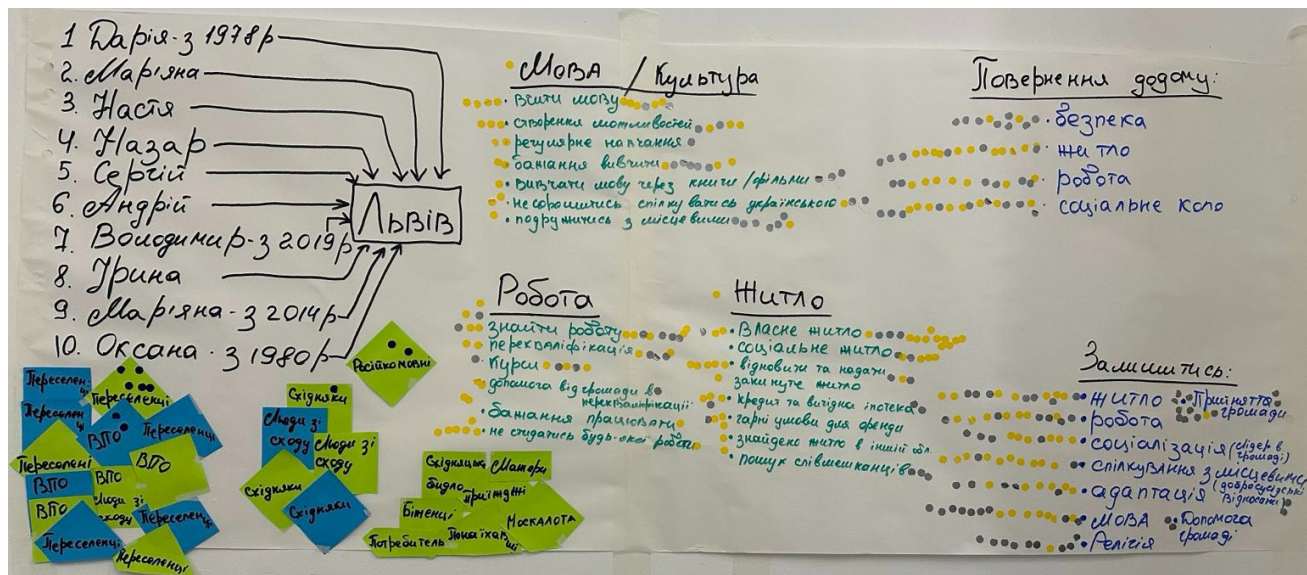
5. ДОДАТКИ

Додаток 1. Структура дослідження — чотири розділи

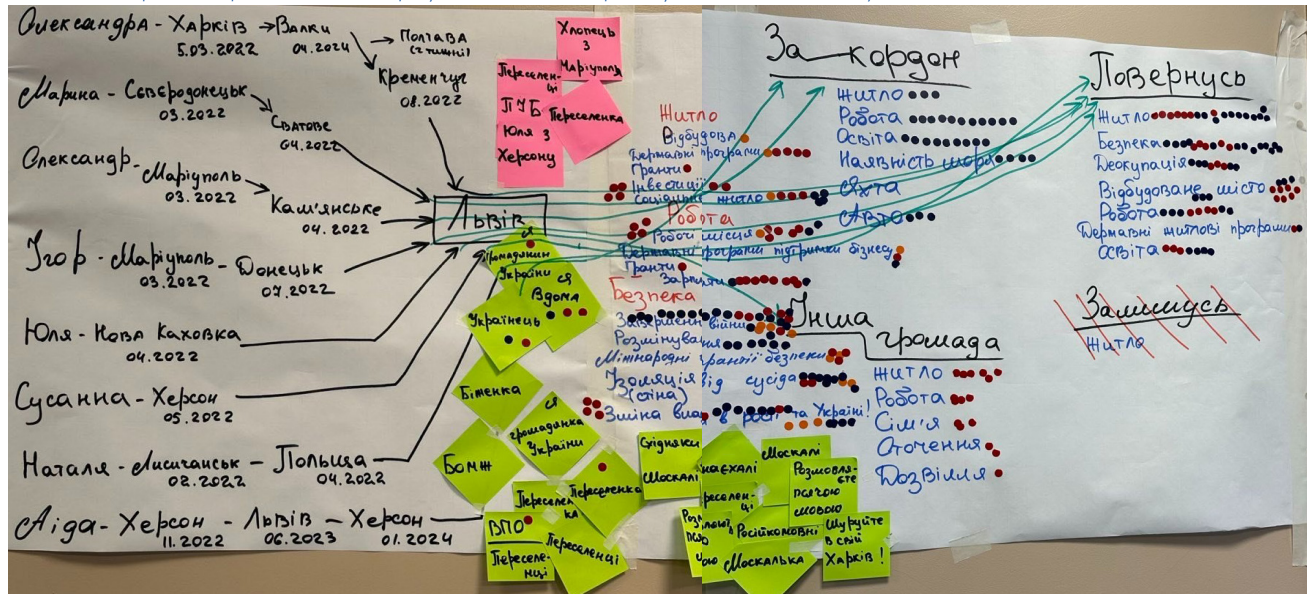
- 1.** ЧАСТИНА ПЕРША. Вступ: Поточна ситуація?
 Підтвердження мети дослідження, встановлення спільної відправної точки.
- 2.** ЧАСТИНА ДРУГА. Розуміння терміна «переміщення»: що це значить?
 Як ВПО/ПГ визначають і розуміють ключові терміни та поняття: вивчення ярликів, самоідентифікації та сприйняття інших.
- 3.** ЧАСТИНА ТРЕТЯ. Вирішення проблеми переміщення: осмислення довгострокових рішень
 Як ВПО/ПГ розуміють і визначають завершення переміщення і яке їхнє спільне бачення критеріїв для його досягнення?
- 4.** ЧАСТИНА ЧЕТВЕРТА. На шляху до винайдення рішення: подальші кроки і ролі
 Розуміння подальших кроків і ролей ВПО/ПГ та інших осіб

Інструменти дослідження доступні за запитом на адресу dtmukraine@iom.int

Додаток 2. Карта подорожі, складена за результатами обговорення у ФГ з членами приймаючої громади на Львівщині

Додаток 3. Карта подорожі, складена за результатами обговорення у ФГ з ВПО на Львівщині

GLOBAL DATA INSTITUTE
DISPLACEMENT
TRACKING MATRIX

ПРЕДСТАВНИЦТВО МОМ В УКРАЇНІ

